

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Den virtuella verkligheten

En kvalitativ studie om e-mobbning

Socionomprogrammet

C-uppsats

Författare: Magdalena Jakobsson och Louise Jägerung

Handledare: Per-Olof Larsson

HT 2008

Abstract

Titel Den virtuella verkligheten – en kvalitativ studie om e-mobbning
Författare Magdalena Jakobsson och Louise Jägerung
Nyckelord E-mobbning, Internet, makt

Elektronisk mobbning har under den senaste tiden blivit uppmärksammat i media. I och med att det är ett ökande problem finns också ett behov av att forska inom området. Inom det sociala arbetet möter man dagligen människor som är aktiva användare av digital kommunikation, vilket gör att kunskap inom området är angeläget. Syftet med studien var att undersöka unga Internetanvändares syn på e-mobbning, samt deras upplevelse av detta. Syftet med uppsatsen var också att undersöka maktaspekten i e-mobbning utifrån en strategianalytisk utgångspunkt. De frågeställningar som studien utgår ifrån är:

- Vad anser unga Internetanvändare kännetecknar e-mobbning?
- Hur upplever dessa personer e-mobbning?
- På vilket sätt syns maktaspekten i e-mobbning?

För att besvara frågeställningarna användes en kvalitativ metod i form av intervjuer med fem unga Internetanvändare. Intervjuerna genomfördes via e-post. Intervjuer genomfördes också med två skolkuratorer på deras arbetsplatser samt via telefon med forskaren Elza Dunkels.

Resultatet visade att de unga vuxna som deltog i studien inte ansåg att det fanns någon betydande skillnad mellan e-mobbning och traditionell mobbning. Denna ståndpunkt delades av kuratorerna och forskaren Elza Dunkels. Utifrån detta kan man dra slutsatsen att det inte är fruktbart att särskilja begreppen eller arbetet med problematiken.

Upplevelsen av en e-mobbningssituation är individuell. E-mobbning kan utövas på många olika sätt och innefattar lika många aspekter som traditionell mobbning. Även detta stöds av de professionella vi intervjuat samt av tidigare forskning.

Maktaspekten är delvis annorlunda vid e-mobbning jämfört med traditionell mobbning. Två faktorer som gör att spelet om makt ser annorlunda ut är anonymiteten och distansen som kännetecknar digital kommunikation.

FÖRORD

Arbetet med denna uppsats har varit utvecklande och intressant. Vi skulle vilja tacka dem som har bidragit med hjälp och stöd under processens gång. Vi vill rikta ett speciellt tack till våra informanter utan vilka den här uppsatsen inte hade kunnat komma till stånd. Vi vill även tacka de två kuratorerna samt Elza Dunkels som bidragit med intressanta infallsvinklar inom området. Vi vill även tacka de personer som hjälpt oss genom att läsa igenom och ge respons på vår uppsatsen. Detta har gjort vår uppsats mycket bättre.

Vi vill även ge ett stort tack till vår handledare Per-Olof Larsson, som stått ut med vårt ständiga mailande och haft ett stort tålamod med oss och våra frågor. Utan de goda råd han givit oss hade uppsatsen inte blivit någonting i närheten av vad den är idag.

Slutligen vill vi även tacka varandra för ett mycket gott samarbete. Vi har en jobbig men även mycket rolig tid bakom oss. Vi har kompletterat varandra bra.

Göteborg, den 9 december 2008

Louise och Magdalena

INLEDNING/BAKGRUND	1
MOBBNINGSBEGREPPET	1
VAD SÄGER LAGSTIFTNINGEN OM MOBBNING?	2
FRIENDS	3
SAMMANFATTANDE KOMMENTARER	3
SYFTE/FRÅGESTÄLLNINGAR.....	4
RELEVANS FÖR SOCIALT ARBETE	4
BEGREPP	4
TIDIGARE FORSKNING	5
ALLMÄNT OM MOBBNING	5
FORSKNING OM E-MOBBNING.....	5
TEORETISKT PERSPEKTIV	8
STRATEGIANALYS	8
<i>Maktbegreppet</i>	9
<i>Osäkerhetsbegreppet</i>	9
<i>Resurser</i>	10
METOD.....	11
FÖRFÖRSTÅELSE	11
VAL AV METOD	11
INTERNET SOM FORSKNINGSFÄLT	12
URVAL OCH AVGRÄNSNING	12
INTERVJUGUIDE	13
GENOMFÖRANDE.....	13
ANALYSGENOMFÖRANDE	14
VALIDITET, RELIABILITET OCH GENERALISERBARHET.....	14
ETISKA ASPEKTER	15
SAMMANFATTANDE KOMMENTARER	16
ANALYS/RESULTAT.....	17
INFORMANTERNA	17
<i>Utgångspunkt – Vad är e-mobbning?</i>	17
<i>Processen tar sin början</i>	18
<i>Vidareutveckling av processen</i>	21
<i>Processen går mot sitt slut</i>	24
DE PROFESSIONELLA	26
<i>Utgångspunkt – Vad är mobbning?</i>	26
<i>Processen tar sin början</i>	27
<i>Vidareutveckling av processen</i>	28
<i>Processen går mot sitt slut</i>	31
SAMMANFATTNING/SLUTDISKUSSION	32
METODDISKUSSION	32
RESULTATDISKUSSION	32
VIDARE FORSKNING	34
AVSLUTANDE KOMMENTARER	35
REFERENSLISTA.....	36
BILAGOR.....	39

INLEDNING/BAKGRUND

Många anser nog att man ska rycka på axlarna om någon blir mobbad på nätet, eftersom de inte anser att det är verkliga livet som pågår även på nätet. (Katja, 27)

Mobbning är något som många dagligen utsätts för. Då digital kommunikation blivit en del av människors vardag har även mobbningen funnit nya arenor. Elektronisk mobbning har under de senaste åren uppmärksammats i media, både i tidningsartiklar och via organisationen Friends reklamkampanjer (Friends, 2008a). ”Med ny teknik följer mobbarna med hem” är deras slogan för att göra allmänheten uppmärksam på problemets karaktär. Under våren 2006 uppmärksammades även e-mobbning i en artikelserie i DN. Jessica, 12 år, var en av dem som gick ut och berättade om sina upplevelser i denna artikelserie. Hon berättade att hon inte ens fick vara ifred på kvällen i sitt eget rum. Jessica menade att trots att situationen var så allvarlig så var det inget alternativ för henne att avstå från Internet (Svensson, 2006). För henne liksom för de flesta andra barn och ungdomar så utgör Internet en stor del av vardagslivet. Att blogga, chatta och interagera digitalt är idag självklart för de flesta.

Fenomenet med trakasserier via digital kommunikation har alltså blivit allt mer utbredd i takt med den tekniska utvecklingens framsteg. Forskningen på området är fortfarande i liten grad utvecklad (Hinduja/Patchin, 2008). Kunskap inom området är viktig, inte bara för lärare, utan för alla som jobbar med personer som är aktiva utövare av Internet. Det har därför växt fram ett forskningsområde även inom socialt arbete de senaste åren. En forskningsöversikt visar att tidigare forskning främst är inriktad på lärares relation och förhållningssätt till fenomenet. Detta är helt naturligt då skolan är en stor del i barn och ungdomars liv och lärare spelar en viktig roll i skolan. Maktaspekten är en infallsvinkel som är väl utvecklad inom mobbningsforskningen (Björk, 1995), men är fortfarande relativt outredd inom den elektroniska mobbningen. Denna studie är bland annat inriktad på att föra över maktaspekten även till den elektroniska mobbningen. Sammanfattningsvis kan man konstatera att elektronisk mobbning är ett aktuellt ämne som är relevant att forska kring.

Mobbningsbegreppet

Föreliggande studie kommer att fokusera på s.k. elektronisk mobbning, eller e-mobbning som det kallas. För att undersöka detta behövs först en definition av vad traditionell mobbning innebär. Begreppet mobbning användes för första gången i Sverige på 1960-talet av läkaren Paul-Peter Heinemann. Han hämtade begreppet från djurforskaren Konrad Lorenz som använt begreppet för att beskriva hur djur attackerar i flock. Heinemann använde samma ord för att beskriva barns beteende på skolgården (Damber, 2003).

Definitionen av mobbning har förändrats från det att begreppet myntades. Från början definierades mobbning som gruppvåld mot en person. Det kunde röra sig om både psykiskt och fysiskt våld. På 70-talet utvidgade forskaren Dan Olwéus begreppet till att även innefatta våld mellan individer. Under 80-talet utvecklade Olwéus den definition som vanligtvis används idag och som har samma innebörd som den som finns i Nationalencyklopedin (Fors, 1993). Även Barnombudsmannen använder sig av den i sina rapporter (Barnombudsmannen, 2001). Det är denna definition som vi kommer att utgå från i studien.

[...] att en eller flera individer upprepade gånger och under en viss tid tillfogar en annan individ skada eller obehag. Mobbning förutsätter en viss obalans i styrkeförhållandena: den som blir utsatt, mobboffret, har svårt att försvara sig mot den eller dem som angriper. Mobbning kan ske direkt, med fysiska eller verbala medel, eller indirekt, t.ex. genom social isolering ("utfrysning"). (Mobbning, n.d.)

Ovanstående definition kan kompletteras med Larssons (2003) förklaring av begreppet. Larsson menar att maktobalans inte automatiskt innebär mobbning. En auktoritet, exempelvis lärare, kan tillrättavisa en elev i syfte att minska kunskapsklyftan och därmed även maktobalansen. I en mobbningsituation strävar mobbaren däremot efter att öka maktklyftan mellan sig själv och den han/hon trycker ned. En mobbare är en destruktiv auktoritet.

Begreppet e-mobbning är i grunden vanlig mobbning med den skillnaden att den sker via en digital medieform. Mobbningen kan då t.ex. utövas i form av elaka meddelanden på communitys, hotfulla sms eller rykten/förnedrande bilder som sprids via Internet. Det kan också röra sig om utfrysning i form av s.k. blockering eller att ett e-post skickas till alla utom en person (Friends, 2008b).

Slonje och Smith (2008) menar att uttrycket "upprepade gånger" är svårt att tillämpa på e-mobbning. Vid exempelvis spridning av förnedrande bilder eller filmklipp är korttagningen eller filminspelning en isolerad handling. Informationen kan dock enkelt vidarebefordras till fler vilket skulle kunna betecknas som en upprepning av mobbningen. Finns bilden på en webbsida kan varje sidvisning på den specifika sidan räknas som en upprepning av mobbningen. Begreppet upprepning får en annan innebörd när det gäller e-mobbning.

Denna översikt av mobbningsbegreppet visar att det finns många olika definitioner av vad mobbning innebär, men att den definition vi valt är den som idag används mest frekvent i Sverige (Fors, 1993).

Vad säger lagstiftningen om mobbning?

Den 1 april 2006 trädde en ny lag i kraft - 2006 års diskrimineringslag (SFS 2006:67). Syftet med denna lag är att skydda elever mot diskriminering och annan kränkande behandling i skolan. I lagens förarbete står det uttryckligen att begreppet "annan kränkande behandling" motsvarar det som i allmänhet benämns som mobbning, d.v.s. psykiska, fysiska och verbala kränkningar (Prop. 2005/06:38). I lagtexten kan man läsa följande:

7 § Huvudmannen för verksamheten eller den huvudmannen bestämmer skall vidta åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för trakasserier och annan kränkande behandling.

8 § Om huvudmannen för verksamheten, rektorn eller någon med motsvarande ledningsfunktion eller annan personal får kännedom om att ett barn eller en elev i verksamheten anser sig ha blivit utsatt för trakasserier eller annan kränkande behandling i samband med att verksamheten genomförs, skall huvudmannen eller den huvudmannen bestämmer utreda omständigheterna och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra fortsatta trakasserier eller annan kränkande behandling.

I ovanstående paragrafer fastställs skolans skyldigheter att aktivt förebygga mobbning och vidta åtgärder om sådana kränkningar uppdagas. Om inte skolan följer ovanstående paragrafer kan den utsatta eleven ha rätt till skadestånd, enligt 15 § i samma lag. Lagstiftningen är viktig att beakta i en diskussion om mobbning. Mobbing är en verksamhet som samhället tar aktivt avstånd ifrån. E- mobbing nämns dock inte i vare sig lagen eller förarbetena.

Friends

Friends är den största organisationen i Sverige som arbetar mot mobbning. Därför presenteras här denna organisation närmare. De har stor kunskap inom området och har bidragit med uppgifter till studien. Friends är en ideell organisation som finansieras av skolor, stiftelser, företag, bidrag och gåvor. Organisationen startades 1997 av Sara Damber. Friends vision är att inga barn ska behöva gå till skolan och känna sig otrygga. De menar att alla har rätt till en vän. Deras arbete går ut på att förebygga mobbning genom att utbilda elever och personal om fenomenet. De menar att vuxna har det yttersta ansvaret och att det därför är viktigt att etablera kunskapen hos dem först. De utbildar sedan eleverna till kompisstödare för att eleverna tillsammans ska kunna/våga stå upp mot mobbning. Friends har idag utbildat över 28 000 kompisstödare på ca 1500 skolor i Sverige. De arbetar även aktivt med idrottsföreningar för att motverka mobbning inom idrotten (Damber, 2003).

Sammanfattande kommentarer

Vi har i ovanstående kapitel gett en introduktion till begreppet e-mobbning. Vi har även tagit upp vad lagstiftningen säger på området samt gett en presentation av organisationen Friends. I studiens nästkommande kapitel kommer syfte och frågeställningar att redovisas. Även relevansen för socialt arbete kommer att behandlas.

SYFTE/FRÅGESTÄLLNINGAR

Den nya mobbningen skiljer sig från den tidigare genom att mobbningen kan ske utan att mobbare och offer behöver mötas ansikte mot ansikte. Genom den digitala kommunikationen kan mobbarna hitta vem de vill, när de vill. Utan att ha direkt kontakt kan mobbaren utsätta sitt offer för kränkningar och offret blir aldrig lämnat ifred (Mason, 2008). Den övergripande frågeställningen är hur unga vuxna upplever denna typ av mobbning. Vi har valt att bryta ner detta i följande frågeställningar:

- Vad anser unga Internetanvändare kännetecknar e-mobbning?
- Hur upplever dessa personer e-mobbning?
- På vilket sätt syns maktaspekten i e-mobbning?

Vi är alltså intresserade av unga vuxnas allmänna bild av e-mobbning. Vi är även intresserade av maktaspekten inom e-mobbning. För att undersöka maktaspekten i e-mobbning kommer vi att använda oss av strategianalys som teoretisk utgångspunkt.

Relevans för socialt arbete

Det sociala fältet förändras hela tiden och det är viktigt att forskningen fångar upp de nya sociala frågor som uppstår. Sernhede (1996) menar att särskilt unga personer ständigt söker nya arenor för att uttrycka sig. Detta gör att samspelelmönstren förändras, vilket gör att forskningen behöver följa med i den utvecklingen.

Mobbning är ett ständigt relevant ämne. Det är ett beteende som är oacceptabelt och i många fall olagligt, vilket påvisats ovan. Det försämrar skolmiljön och har negativ inverkan på elevers utveckling både socialt och kunskapsmässigt. Det orsakar dessutom psykiska trauman och kan i extrema fall leda till självmord och våldshandlingar (Mason, 2008). Vi vill undersöka e-mobbningen utifrån vad som kan tänkas karaktärisera den och ta reda på unga Internetanvändares egen inställning till företeelsen. Detta är viktig kunskap för socialarbetare som möter barn och unga för att veta hur man ska bemöta och arbeta med problemet.

Begrepp

I studien kommer en del begrepp att användas som är vanligt förekommande bland Internetanvändare. För att förklara dessa begrepp kommer nedan en begreppslista.

Alias = En pseudonym för sitt eget namn som vanligtvis används på communitys och chattar.

Blogg = En form av offentlig dagbok som skrivs på Internet.

Blockering = När man hindrar någon från att ta kontakt på Internet. Den som har blockerat är i princip osynlig för den blockerade, och den blockerade kan inte ta kontakt.

Chatt = När två eller fler personer skriver till varandra i realtid.

Community = En mötesplats på Internet där man kan bli medlem och chatta med likasinnade.

TIDIGARE FORSKNING

I det följande kapitlet presenteras tidigare forskning inom området mobbning hos ungdomar. Inledningsvis beskrivs det allmänna forskningsläget när det gäller mobbning. Därefter presenteras forskning om e-mobbning. För att hitta tidigare forskning sökte vi i databasen Social Services abstracts (Illumina, n.d.). Databasen innehåller artiklar med referat från ca 1 600 tidskrifter inom ämnesområdet socialt arbete, välfärd och socialpolitik. Sökordet cyberbullying gav ca 80 träffar inom området. En kombination av begreppet cyberbullying med andra sökord som youth, Internet och digital communication resulterade i få om ens några träffar, vilket gjorde att vi valde att enbart söka på cyberbullying. Utifrån dessa träffar kommer enbart ett axplock av vetenskapliga artiklar med relevans för studien att presenteras.

Allmänt om mobbning

Den dominerande forskningen inom området mobbning bedrivs inom disciplinerna pedagogik och psykologi, vilket har medfört ett relativt individualistiskt synsätt på problematiken. Trots att man har forskat kring mobbning sedan slutet av 60-talet, så finns det fortfarande många frågetecken. Det finns t.ex. fortfarande förhållandevis få vetenskapligt presenterade förklaringar till varför mobbningen uppstår (Forskning.se, 2008).

I en forskningsöversikt från Skolverket (Eriksson m.fl., 2002) har författarna sammanställt både nordisk och internationell forskning inom mobbningsområdet. De resultat som framkommit vid Skolverkets sammanställning av aktuell forskning visar att mönstren, när det gäller mobbning, är likartade i olika länder. Studier visar att mobbning är vanligare bland yngre än bland äldre barn och ungdomar. Man brukar inom forskningsfältet skilja på direkt mobbning, t.ex. våld och hot, och indirekt mobbning, t.ex. ryktesspridning och utfrysning. När det gäller direkt mobbning så är detta vanligare bland pojkar än bland flickor. Den indirekta mobbningen förekommer däremot i högre grad bland flickor än bland pojkar. Kränkande handlingar bland flickor brukar också vara svårare att upptäcka. Studier visar också att flickor i högre grad än pojkar uppfattar kränkande handlingar som ett problem. När det gäller risken för att råka ut för långvarig mobbning så är den lika stor för pojkar som för flickor. Pojkar håller dock tyst om sin utsatthet i större utsträckning än vad flickor gör.

En del forskare menar att den som mobbar i allmänhet har vissa sociala förmågor och ofta kan betecknas som manipulativa. Mobbare verkar enligt en del studier vara mycket skickliga på att använda sin sociala kompetens till sin egen fördel, men de verkar samtidigt ha en sämre förmåga än andra när det gäller empati. Något som har konstaterats är att mobbarens hemförhållanden oftast är problematiska på något sätt. En del studier tyder på att mobbare är depressiva i högre grad än andra och att mobbaren förödmjukar andra för att stärka sin egen självkänsla. När det gäller offret så påverkas självupplevelsen mycket negativt av mobbning. Det är också vanligt att den som är mobbad får psykosomatiska sjukdomar (Eriksson m.fl., 2002).

Forskning om e-mobbning

Organisationen Friends gjorde 2006 en enkätundersökning där man tillfrågade drygt 10 000 personer i åldern 7-40+ om deras erfarenheter av s.k. e-mobbning. I studien framgår att 35 procent av de tillfrågade ibland eller ofta utsatts för mobbning via det elektroniska nätet. Mobbningen är vanligast förekommande inom åldersspannet 10-19 år. Enligt denna undersökning är fler kvinnor än män utsatta. Undersökningen visade att 70 till 75 procent av de som upplevt e-

mobbing kände den som utsatte dem. Att mobbaren skulle vara anonym är alltså en myt enligt denna undersökning (Friends, 2006).

Slonje och Smith (2008) presenterar en studie om e-mobbning, som är en av få gjorda i Sverige. E-mobbning inkluderade i detta fall sms, e-post, telefonsamtal samt spridning av bilder och filmklipp på Internet. Som tidigare nämnts tar de även upp hur man kan se på definitionen av "upprepade gånger" när det gäller e-mobbning. I studien deltog 360 ungdomar i åldern 12-20 år. Syftet var att undersöka karaktären och omfattningen av e-mobbning på svenska skolor. Författarna tar upp ett flertal skillnader mellan traditionell mobbing och e-mobbning, bland annat att mobbningen kan ske dygnet runt, att mobbningen blir mer offentlig samt att mobbaren har möjlighet att vara anonym. Författaren menar att denna anonymitet kan göra e-mobbarna mindre medvetna eller t.o.m. omedvetna om de negativa konsekvenserna av sitt handlande. Resultatet visade på att flickor i högre grad än pojkar var offer för mobbing via e-post. I de fall då mobbaren var känd för offret (vilket oftast inte var fallet) så var det vanligare att det var en pojke än en flicka. Att sprida filmklipp och bilder via Internet ansågs ha mest negativ påverkan enligt ungdomarna. Telefonsamtal kom på andra plats, eftersom det ansågs mer personligt än sms och e-post. Om mobboffren berättade någonting om e-mobbningen gjorde de vanligtvis detta för en vän. Lika vanligt var det dock att inte berätta någonting alls. Ungdomarna i studien upplevde att vuxna ofta var mer omedvetna om e-mobbning än traditionell mobbing. Författarna menar att denna omedvetenhet om fenomenet med stor säkerhet bidrar till att ungdomar drar sig för att berätta och be om hjälp (Slonje/Smith, 2008).

Dehue, Bolman och Völlink (2008) presenterar en studie om e-mobbning från Nederländerna. De har där skickat ut ett frågeformulär till 1211 stycken 15- och 16-åringar och deras föräldrar. Resultaten visade att 16 procent av eleverna hade utsatt andra för e-mobbning samtidigt som 23 procent själva hade varit utsatta för mobbing via Internet. E-mobbningen visade sig vara ett anonymt sätt att mobba på som främst ägde rum i hemmet. Eleverna hanterade mobbandet på så sätt att de antingen *låtsades* som om de struntade i det, de struntade i det på riktigt eller så började de mobba mobbaren. Det visade sig i denna studie att det var vanligare bland killar att mobba via Internet, samtidigt som det var fler tjejer än killar som blev mobbade. Eleverna pratade sällan om mobbningen via Internet, varken med varandra eller med lärare/vuxna. I enkäten till föräldrarna visade det sig att de flesta (60 procent) hade regler för sina barn angående vad de fick och inte fick göra på Internet. Av dessa var det dock få som egentligen visste vad barnen gjorde när de surfade. Det visade sig också att föräldrarna i stor utsträckning var ovetande ifall deras barn var inblandade i en mobbingssituation på Internet. Författarna avslutar studien med en diskussion om att föräldrarna behöver bli mer engagerade i vad deras barn gör på Internet för att man ska kunna komma till rätta med problemet (Dehue/Bolman/Völlink, 2008).

Li (2006) har gjort en studie i Kanada angående e-mobbning. I detta begrepp innefattas mobbing via elektroniska hjälpmedel, så som Internet och mobiltelefoner. En enkät skickades ut till 264 elever från tre olika Junior High Schools. Resultaten visade att ungefär hälften varit utsatta för mobbing i vid bemärkelse, och ungefär en av fyra hade blivit e-mobbad. Över hälften av eleverna rapporterade att de kände någon som hade blivit e-mobbad. Majoriteten av de som blivit utsatta för e-mobbning, eller som sett det rapporterade inte detta vidare till någon vuxen. Det visade sig även att lärare är duktiga på att känna igen mobbingssituationer i skolan, men att de fortfarande har liten kunskap om hur elever kan bli trakasserade via Internet. Då undersökningen tittade på könsskillnader visade det sig att det var vanligare att killar mobbade, både via

elektroniska kommunikationsmedel och utanför dessa. Det visade sig även att tjejer i högre grad pratade med en vuxen om de blev mobbade. Slutsatsen av studien visar att e-mobbning är ett ökande problem, då nära hälften av de tillfrågade eleverna hade erfarenhet av denna typ av mobbning. Författaren avslutar med att konstatera att e-mobbning är någonting man bör arbeta mot, inte bara i familjer och i skolan, utan även i samhällen i stort (Li, 2006).

Raskauskas och Stolz (2007) undersökte i en studie sambanden mellan inblandning i elektronisk och traditionell mobbning. Studien genomfördes bland 13-18 åringar i USA. Resultaten visade att ungdomars roller i traditionell mobbning i hög grad överensstämde med den roll de hade i elektronisk mobbning. Många ungdomar som var offer för e-mobbning var också offer för traditionell mobbning och de flesta mobbare på Internet var också traditionella mobbare. Författarna prövade också en tes om att traditionella offer skulle vara mobbare på Internet, d.v.s. att en del traditionella mobboffer skulle använda sig av Internet för att attackera andra, som en form av kompensation. I undersökningen hittades dock inget stöd för detta.

Sammanfattningsvis kan man säga att det saknas forskning inom området e-mobbning i Sverige. En genomgång av aktuella studier från databassökningen visar att forskningsfältet domineras av studier från engelsktalande länder, framförallt USA. Dessa studier är dock inte direkt jämförbara med svenska förhållanden. Internationella studier kännetecknas av en brist på begreppsmässig enhet, då fenomenet definieras på olika sätt. De flesta undersökningar utgörs av enkätundersökningar där man mäter fenomenets utbredning. Resultaten från dessa undersökningar är inte samstämmiga och de är också svåra att jämföra, bland annat på grund av olikheter i definitioner (Vandebosch/van Cleemput, 2008).

TEORETISKT PERSPEKTIV

Strategianalys är en organisationsteori som framförallt är inriktad på maktrelationen som kan uppstå i mötet mellan människor. Då studiens frågeställningar innefattar maktaspekter har vi valt att använda oss av denna teori. Nedanstående sammanställning av teorin är hämtad främst från Gunilla Björk (1999), men även Michel Crozier och Erhard Friedberg (1980). Det som inte är hämtat från dessa böcker står angivet i texten.

Strategianalys

Strategianalysen härstammar från den franska organisationssociologen Michel Crozier. Begreppet organisation i den här teorin innebär den relation som skapas i ett möte mellan två eller flera personer. Makt i detta perspektiv är någonting som är föränderligt. Makt skapas mellan människor och är en social process som ständigt är i rullning. Det som skiljer denna organisationsteori från andra är att Crozier hävdar att organisationer förändras efter människan. En organisation är alltså ingen självgående enhet som fungerar utan mänsklig inblandning, utan en organisation skapas av mänsklig interaktion. Enligt detta synsätt är alltså människorna själva organisationen. Fördelen med detta synsätt är att det inte finns några färdiga ramar för hur en organisation ser ut, eftersom den skapas allteftersom. Enligt strategianalysen grundas allt mänskligt beteende på frihet. En människa gör ingenting enbart för lydnad, men inte heller för anpassning. Crozier menar att människan aktivt tar tillvara på varje möjlighet till handling i en social situation. Översätter man då detta till ett mobbningssammanhang innebär det enligt denna teori att mobbning inte sker p.g.a. att mobbaren eller offret på något sätt är annorlunda gentemot någon annan, utan det handlar istället om att mobbaren får ett ökat handlingsutrymme som utnyttjas för att vinna respekt.

Strategibegreppet, som teorin är uppbyggd på, innebär att ett mänskligt beteende aldrig kan förutses. Mänskligt beteende beror på många omständigheter. Så gott som varje mänsklig handling är ett resultat av ett inre beslut, som för åskådaren är osynligt. Beroendesammanhanget, som detta kallas, innebär alltså att individens handling beror på det sociala sammanhang han/hon befinner sig i. Hade det sociala sammanhanget varit ett annat hade även handlingen kunnat bli en annan. Fördelen med strategianalysen är att den väver samman individen och organisationen. Dessa två är inte skilda från varandra, utan beroende av varandra.

När en människa utför en handling har det alltså skett ett övervägande om vilka fördelar som kan hämtas ur en viss situation. Detta övervägande kan ske både på ett medvetet och ett omedvetet plan, och det är detta "kalkylerande" som ligger till grund för ett beslut. Crozier menar dock att detta synsätt är mer komplicerat än det först kan verka. Frihet är en viktig grund för mänskligt beteende, likaså är den begränsade rationaliteten. Han menar att det är en förenkling av verkligheten att tro att människor söker sig till olika organisationer för att tillfredställa psykologiska behov. Skulle man göra en simplificering av strategianalysen skulle det se ut som om människor sökte sig till olika organisationer för att uppnå psykisk tillfredställelse, t.ex. självförverkligande. Crozier menar dock att detta tankesätt är en grov förenkling. Han menar att människan inte har förmågan att innan se vilken organisation som kan ge mest utdelning, vilket gör detta tankesätt omöjligt. Människan kan enbart göra det bästa av situationen hon befinner sig i.

När man gör en undersökning och utgår från ovanstående teori innebär det kortfattat att aktören sällan har klara syften med sitt handlande. Syftet är snarare diffust, tvivelaktigt och mer eller mindre motstridigt. Syftet ändras sedan under processens gång. Individens beteende är trots detta aktivt, men dock inte förutbestämt. Beteendet är meningsfullt för aktören i ögonblicket, trots att inga klara syften kan urskiljas. Beteendet har alltid två aspekter; en som tillvaratar möjligheten till att förbättra den egna situationen samt en som bevarar det egna handlingsutrymmet. Det finns heller inget irrationellt beteende. Ser man detta ur en mobbningsaspekt innebär det då att en klar anledning till varför en mobbare mobbar inte kan utläsas. Man kan alltså inte få en helt klar bild till exakt varför situationen uppstår.

Maktbegreppet

Som tidigare nämnts är maktbegreppet ett centralt uttryck inom strategianalysen. Själva ordet makt kan ha många olika innebörder. Den definitionen som dock råder inom denna teori har sin utgångspunkt inom psykologin. Makt innebär alltså att en person har förmågan att få en annan person till att göra någonting den annars inte hade gjort. Det är en förmåga att kunna skapa och förhindra förändringar (Fors, 1993). I strategianalysen är makten alltid närvarande och grundläggande för alla relationer. Makt är dock ingenting som automatiskt följer med en individ, utan skapas på nytt i varje ny relation. I denna teoretiska aspekt är även makten kopplad till en viss typ av förhandling. Denna förhandling går ut på osäkerheten. Den som disponerar över det största osäkerhetsutrymmet har mest makt. Makt är alltså starkt kopplad till denna förhandling, som inte är ekonomiskt eller politiskt kopplad, utan är en uppgörelse mellan två människor på en sluten arena. Det är alltså ingenting som syns eller märks för någon utomstående. Förhandlingen går ut på att man byter resurser och fördelar. Om båda har fördelar att byta med är relationen jämlik, men om fördelarna tar slut för någon blir relationen ojämn och det skapas en maktrelation. Makt grundar sig alltså därför alltid på att relationen är ojämn¹.

Osäkerhetsbegreppet

Osäkerhetsbegreppet är en annan central del i strategianalysen. Detta kan mycket väl översättas till handlingsutrymme. Detta innebär att osäkerheten inte är kopplat till individen utan till situationen. ”Den psykologiska upplevelsen av osäkerhet kan ses som individens upplevelse av hur osäkerheten i rummet har ökat; det egna frihetsutrymmet står på spel” (Björk, 1999, s. 42). I olika organisationer finns det många områden för osäkerhet. Dessa osäkerhetszoner uppstår beroende på organisationens formella struktur. Regler formuleras dock för att minimera osäkerheten. Finns det inga regler är osäkerheten hög och handlingsutrymmet stort. Det kan alltså bli en stor maktobalans. Alla organisationer har dock en viss osäkerhetsgrad, trots regler, och där finns det makt att hämta. Skolan är ett exempel på detta. I skolan finns det många olika regler som både lärare och elever ska följa, regler som både kommer från regeringens håll, från kommunen och från skolan själv. Det finns dock ett stort handlingsutrymme för eleverna sinsemellan att spela om. Då man inte kan besluta om regler för hur elever ska behandla varandra

¹ För att illustrera detta ges här ett fiktivt exempel:

Lisa och Anna är vänner. När Lisa är ledsen över någonting går hon till Anna och pratar om det och Anna lyssnar. När sedan Anna är ledsen pratar hon med Lisa och då lyssnar Lisa. Relationen är alltså jämlik. De har båda fördelar, lyssnandet, som de byter med varandra. Om relationen istället ändras, och Lisa slutar att lyssna på Anna blir relationen ojämn. Anna får nu inget utbyte av relationen eftersom hon inte får någonting tillbaka. Vänskapsrelationen övergår alltså i en maktrelation.

finns handlingsutrymmet kvar. Makt kan alltså följas från ett makro- till ett mikroperspektiv (Hägglund, 1996).

Utifrån strategianalysen blir det synligt att makt skapas i varje situation mellan individer. Detta innebär att det inte spelar någon roll om mobbningen sker via Internet eller på någon annan arena. Förutsättningarna för varje situation ändras och ser olika ut. Osäkerhetsutrymmet ändras och spelutrymmet ser olika ut beroende på vilka individer som är inblandade, samt andra faktorer. Två personer som möts i verkligheten kan skapa en jämställd relation, men om samma personer möts på Internet har förutsättningarna ändrats vilket även kan göra att relationen ändras.

Osäkerheten är alltså källan till makten. Makten är dock inget slutmål i sig och inte heller en privat tillhörighet. Det är mer ett bevis på att ett handlingsutrymme finns. Det som blir avgörande för vem som får makten är hur mycket resurser och fördelar man har att byta med.

Resurser

Utbytet av resurser och fördelar är centralt i förhandlingen. En ömsesidig relation utmärks av att båda har fördelar att byta med. Relationen blir en maktrelation om den ena parten saknar resurser. Enligt Crozier är det även organisationen som avgör vilka resurser som är väsentliga och användbara. Om man i en organisation har stora resurser som är mycket värda innebär inte det automatiskt att samma resurser har lika stort värde i en annan organisation. Resurserna bör även vara relevanta för att de ska vara en fördel i handlingsutrymmet.

Utbytet av resurser sker i ett "spel" som styrs av de sociala regler som råder i samhället. En skicklig spelare kan utnyttja dessa regler till sin egen fördel för att vinna makt. En mobbare är ofta en skicklig spelare som vet hur man utnyttjar situationens regler för att vinna makt.

De begrepp som är centrala i teorin är makt, osäkerhet/handlingsfrihet och resurser. Det är dessa begrepp som ligger till grund för den empiriska undersökningen. De har även använts som verktyg i analysen av materialet.

METOD

I detta kapitel kommer den metod vi valt att använda oss av i studien att presenteras. Här presenteras också bl.a. förförståelse, genomförande, validitets- och reliabilitetsfrågor samt etiska aspekter. En inblick ges även i Internet som forskningsfält.

Förförståelse

Enligt det hermeneutiska synsättet är det viktigt att reflektera över sin förförståelse. Detta eftersom man aldrig kan göra sig fri från den. Eftersom den egna förförståelsen påverkar hur man tolkar och uppfattar resultaten bör man också vara medveten om denna (Thomassen, 2007). Vi har personligen inga egna erfarenheter av e-mobbning. När vi själva gick på högstadiet och gymnasiet kom vi aldrig i kontakt med begreppet, även om fenomenet säkert fanns. I och med att problemet uppmärksammats i media de senaste åren så har dock intresse och nyfikenhet väckts. Vår förförståelse inför detta fenomen är att det är vanligare bland tjejer att mobba via Internet, eftersom denna typ av mobbning är mer psykisk och verbal till sin karaktär. Det har i tidigare forskning visat sig att utfrysning och indirekt mobbning är vanligare bland tjejer än bland killar (Eriksson m.fl., 2002). Vi har även en uppfattning om att e-mobbningen är svårare att värja sig mot då mobbaren kommer åt offret dygnet runt. Denna uppfattning kan ha påverkats av bl.a. Friends reklamkampanjer (Friends, 2008a).

Val av metod

Eftersom vi i vår studie vill undersöka fenomenet e-mobbning utifrån unga vuxnas egna erfarenheter och upplevelser ansåg vi att en kvalitativ metodstrategi i form av intervjuer via e-post var lämpligast. Vi ansåg att en kvalitativ undersökning gav den typ av information som lämpade sig bäst för den kunskap vi sökte i studien. Sam Larsson (2005) menar att man i den kvalitativa metoden försöker nå kunskap om individens subjektiva upplevelser. Vidare beskriver Larsson hur undersökarens uppgift i den kvalitativa metoden är att utifrån intervjupersonens egna ord försöka förstå den studerade individens inre livsvärld. Man försöker alltså ”uppleva vad den andra upplever” eller ”se världen med den andras ögon”.

Vår strävan är att få kunskap inom detta ämne genom att ta del av det informanterna själva vill berätta med egna ord. Anledningen till att vi valt att skicka ut intervjuformulär till våra informanter via e-post är för att ämnet i sig kan vara svårt att prata om. Då ämnet rör digital kommunikation och informanterna själva är aktiva Internetanvändare och känner sig bekväma med denna typ av kommunikation framstod detta som en lämplig metod. Genom att informanterna får svara på frågorna i lugn och ro, menar vi att det kan vara lättare att beskriva vad man varit med om. Detta nämns även i Sveningsson/Lövheim/Bergquist (2006) som skriver om forskning via Internet.

Som komplement till e-postintervjuerna med de unga vuxna har även intervjuer med två skolkuratorer genomförts. De har båda kommit i kontakt med e-mobbning i sitt arbete. För att få ytterligare kunskap inom området har även en intervju skett med forskaren Elza Dunkels som är väl insatt inom området. Avsikten med dessa intervjuer var en triangulering genom att belysa området för studien från flera perspektiv (Larsson, 2006).

Internet som forskningsfält

I slutet av 1990-talet så förändrades Internet från att bara ha varit ett objekt som kunde utforskas till att också bli ett vanligt forum att använda sig av för att samla in data. Detta innebar att forskarna började använda Internet som ett verktyg för att rekrytera informanter och distribuera frågeformulär (Daneback, 2006).

Att samla in data via Internet har många förtjänster. Den främsta är kanske att Internet är en så stor arena där många människor rör sig. Upptagningsområdet för informanter blir inte heller geografiskt begränsat (Daneback, 2006). En annan fördel med att skicka ut och få intervjufrågorna via e-post är att man då får svaren nedskrivna direkt. Detta gör att man slipper de problem som det innebär att överföra svaren från kassetband till skriven text. Enligt Kvale (1997) är detta ett kritiskt steg i processen, då data lätt kan påverkas eller komma bort.

Användandet av Internet för datainsamling har ibland kritiserats när det gäller tillförlitligheten. Avsaknaden av synliga markörer gör att människor kan framställa sig på det sätt som de själva önskar. Detta ger människor möjlighet att leka med identiteter och inta roller som de varit nyfikna på. Konsekvenserna av denna möjlighet var en huvudfråga bland de första forskarna på området och i den allmänna debatten diskuterades hur vanligt det var med falsk identitet på Internet. Efterföljande forskning kom att visa att det är förhållandevis ovanligt att använda falsk identitet. Trots att forskning visat att detta inte är vanligt så kvarstår ändå en tro på detta i samhället, media och även bland Internetanvändare (Daneback, 2006). Särskilt har man ifrågasatt människors ärlighet på Internet. Daneback (ibid.) menar att den här diskussionen egentligen borde handla om ifall människor i allmänhet är oärliga. Detta eftersom datainsamling via Internet inte skiljer sig avsevärt från annan datainsamling på den punkten. Vid exempelvis traditionella enkäter har man oftast inte heller möjlighet att kontrollera människors svar. Även om intervjuer ansikte-mot-ansikte ger möjlighet att bekräfta ett fåtal uppgifter som kön och ålder så kan man aldrig garanteras att människor är ärliga. Oavsett om det rör sig om traditionella enkäter, telefonintervjuer eller intervjuer ansikte-mot-ansikte så måste vi alltid välja att antingen tro på, eller förkasta, det människor berättar (Daneback, 2006). Mot bakgrund av detta anser vi att den datainsamlingsmetod vi valt är tillräcklig när det gäller tillförlitlighet.

Urval och avgränsning

Vi har valt att intervjua ett antal unga Internetanvändare. Dessa personer har på något sätt kommit i kontakt med e-mobbning. Antingen har de egen erfarenhet av det eller så har de sett fenomenet på Internet. För att komma i kontakt med informanterna blev vi själva medlemmar på Sveriges största community; Lunarstorm.se. Vi skapade en medlemsprofil där vi beskrev vår undersökning och efterfrågade informanter med erfarenhet av e-mobbning². Därigenom fick vi kontakt med ca 20 personer. Av dessa uppgav nio stycken att de ville vara med i undersökningen och fick intervjufrågorna skickade till sig. Av dessa svarade tre personer. Vi tog även kontakt med personer som i sina bloggar tagit upp fenomenet e-mobbning. Därigenom fick vi kontakt med fem informanter. Av dessa uppgav fyra att de kunde tänka sig att ställa upp i undersökningen. Av dessa svarade en att hon efter att ha läst frågorna inte ville medverka längre. Tre svarade, varav två intervjuer användes i undersökningen. En särskild e-postadress skapades också för att användas vid kontakten med informanterna. Sammanlagt har alltså fem intervjuer använts i studien. Anledningen till att vi valde unga vuxna var att vi då inte behöver inhämta

² Se bilaga 1.

samtycke från föräldrarna. Samtycke från föräldrar kan vara problematiskt att inhämta då man gör en studie via Internet. Äldre ungdomar har också större förmåga att reflektera om sina erfarenheter (Cullberg, 1993).

Lilja (2005a) menar att det viktigaste när man gör en undersökning är att hitta informanter som är villiga att berätta om sina erfarenheter. Informanterna behöver alltså inte väljas slumpmässigt. Detta har vi tagit fasta på, då vi skriver om ett så pass svårt och känsligt ämne. Vi har istället för att "välja ut" informanter gått ut med en förfrågan om vilka som är intresserade av att ställa upp i undersökningen. Detta gör att informanterna själva är mer villiga att berätta om sin situation. Vi har i princip inte haft några begränsningar för vilka som får vara med i undersökningen gällande geografiskt område, kön, klass eller etnicitet. Det är inte heller detta studien har syftat till att undersöka. Den enda begränsning vi haft är att informanterna ska vara under 30 år.

För att komma i kontakt med skolkuratorer letade vi upp kontaktuppgifter till olika kuratorer på gymnasieskolor i Göteborg. Vi kontaktade sammanlagt sju kuratorer på olika skolor. Av dessa var det tre som svarade att de inte hade någon erfarenhet av e-mobbning och att de p.g.a. detta inte ansåg sig kunna bidra till studien. Tre kuratorer valde att inte svara på vår förfrågan. En tackade ja till att vara med i undersökningen. För att komma i kontakt med ytterligare en kurator använde vi oss av den så kallade snöbollsmetoden (Svenning, 2003). Via den kurator som tackat ja kom vi alltså i kontakt med ytterligare en kurator som ställde sig positiv till att delta.

Via en kurator som själv inte kunde ställa upp på en intervju blev vi hänvisade till en forskare inom området, Elza Dunkels vid pedagogiska institutionen, Umeå universitet. Kontakten med henne skedde genom ett e-post via hennes blogg där hon tillfrågades om hon kunde tänka sig att ställa upp på en intervju, vilket hon ställde sig positiv till.

Intervjuguide

Utifrån teorin skapades tre teman till intervjuguiden. Dessa var makt, osäkerhet/handlingsfrihet och resurser. Ytterligare en kategori lades till under rubriken "allmänt" för att fånga in den mer generella utgångspunkten i frågeställningarna. Sammanlagt blev detta fyra teman. I formuläret som skickades ut till informanterna togs dessa rubriker bort. Vi har alltså två utgångspunkter i studien, dels en teoretisk och en mer allmän. Utifrån dessa teman skapades sedan frågor för att fånga in det centrala inom varje område. Då teorin har så pass snäva definitioner på vad begreppen makt, osäkerhet och resurser innebär var det svårt att ställa frågor som var direkt knutna till teorin. Vi valde därför att använda oss av en så kallad trattmodell. Trattmodellen innebär i det här sammanhanget att man börjar högst upp i "tratten" med stora och övergripande frågor. Man vandrar sedan nedåt i tratten och analyserar svaren utifrån ett smalare teoretiskt perspektiv (Nyberg, 2000).

Genomförande

Den empiriska undersökningen har genomförts på så sätt att frågeformulär skickats ut till informanterna via e-post³. I brevet presenterades först undersökningen och dess syfte samt Vetenskapsrådets etiska principer. Informanterna ombads att svara på brevet så fort de hade möjlighet. Efter en vecka skickades ett påminnelsebrev ut till de informanter som ännu inte svarat. Om de fortfarande inte svarat en vecka efter påminnelsebrevet räknades dessa som

³ Se bilaga 2.

bortfall. Vi namngav informanternas e-postadresser efter ”Skickat förfrågan”, då en förfrågan om informanten vill vara med i undersökningen skickats ut, ”Är mailad”, då frågorna skickats till dem samt ”Svarat” då informanten svarat på formuläret. På detta sätt kunde vi tydligt se hur många som svarat inom den begränsade tiden. Sammanlagt skickade vi ut 13 frågeformulär varav sex stycken svarade inom tidsfristen. Då en av dessa informanter visade sig vara över 30 år valde vi att inte ta med svaren i undersökningen, då den är inriktad på unga Internetanvändares syn på e-mobbning.

Intervjuerna med de två kuratorerna genomfördes på deras respektive arbetsplatser med bandspelare. Samtidigt fördes även anteckningar. Intervjuerna bearbetades sedan genom att inspelningen fördes över till skriven text. Då vi skrev ner intervjuerna i textmassa omformulerades vissa uttalanden för att bli förståeliga i skriven form. I övrigt är intervjuerna nedskrivna ordagrant. Intervjun med forskaren Elza Dunkels genomfördes per telefon. Anteckningar fördes samtidigt och renskrevs direkt efter intervjun (Grinnell, 2005). Intervjuerna med de professionella varade mellan ca 45 min och en timme.

Analysgenomförande

Då resultaten analyserades utkristalliserades tre teman. Det framträdde att mobbningen bestod av en process med en inledning, en vidareutveckling samt en utgång. Svaren inordnades sedan under dessa teman och analyserades därefter. Analysen skedde abduktivt, d.v.s. vi utgick både ifrån det teoretiska perspektivet men också från det insamlade materialet (Larsson, 2005). Först redovisas informanternas svar samt analys, därefter redovisas de professionellas svar med koppling till informanternas för att speglas mot dessa.

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet handlar om forskningens trovärdighet (Larsson, 2006). Validitet innebär att man verkligen mäter det man avser att mäta. Validiteten brukar delas in i inre och yttre validitet, där man med inre menar de olika delar som ingår i projektet, medan den yttre validiteten handlar om projektet som helhet och möjligheterna till generalisering. För att få hög inre validitet är det viktigt att frågorna är formulerade på ett sätt som verkligen fångar upp frågeställningarna (Svenning, 2003). Utifrån frågeställningarna och det teoretiska perspektivet har ambitionen varit att formulera så relevanta frågor som möjligt. Innan intervjuguiden skrevs tog vi del av litteratur och tidigare forskning på området. Detta menar vi gjorde frågorna mer relevanta för studien.

Genom att resultaten jämförts med tidigare forskning har en validering skett där resultaten bekräftats. Då intervjuer även skett med professionella som kommer i kontakt med e-mobbning har även där en validering skett. Vi har använt oss av olika datainsamlingsmetoder för att öka validiteten. Genom intervjuer, både traditionellt och via e-post med informanter och professionella har en triangulering skett. Därigenom skapas en större helhetsbild av området (Larsson, 2006).

Den externa validiteten, d.v.s. att kunna generalisera resultaten till verkligheten, kan vara svårt att uppnå i en kvalitativ undersökning. Utifrån ett begränsat antal intervjuer kan man inte dra några generella slutsatser och det är heller inte målet. Då den övergripande tanken med kvalitativa undersökningar är att exemplifiera är detta också syftet. Vi anser dock inte att det finns någonting som tyder på att de informanter som deltagit i studien avviker från andra Internetanvändare.

Reliabilitet innebär att undersökningen är utförd på ett sådant sätt att man får säkra resultat. Detta innebär att forskningen blir tillförlitlig vilket gör att man skulle få fram samma resultat under samma omständigheter men vid en annan tidpunkt (Svenning, 2003). Måttet skall alltså vara stabilt och inte vara beroende av tid, plats eller intervjuare. En viktig del i detta är att i intervjuguiden formulera klara och tydliga frågor. Detta för att informanterna inte ska kunna tolka frågorna på olika sätt. Skulle de göra detta skulle resultatet inte bli tillförlitligt och reliabiliteten skulle därmed bli låg (Lilja, 2005b). I arbetet med intervjuguiden var vi därför noga med att formulera frågorna så klart och tydligt som möjligt.

Ett sätt att säkra reliabiliteten är att noggrant beskriva genomförandet av studien, d.v.s. datainsamlingen, bearbetningen och slutsatsen på ett sådant sätt att läsaren kan följa processen utan frågetecken. Tillförlitligheten blir då hög då man kan kontrollera tillvägagångssättet för studien (Larsson, 2006). Vi har därför strävat efter att dokumentera studiens tillvägagångssätt på bästa sätt.

Etiska aspekter

Vetenskapsrådet har sammanställt fyra forskningsetiska principer som man bör följa. Dessa är informations-, samtyckes-, konfidentialitets- och nyttjandekravet. Undersökningen har strävat efter att följa dessa principer (Vetenskapsrådet, 2002).

Informationskravet innebär att man tydligt informerar informanterna om forskningens syfte och tillvägagångssätt. Det ingår här även att informera om att deltagandet är frivilligt och att informanterna när som helst kan avbryta sin medverkan. Detta var vi tydliga med när vi sökte deltagare till vår studie.

Samtyckeskravet innebär att undersökningens deltagare själva har rätt att besluta om sin medverkan. Är deltagarna under 15 år och är ämnet man undersöker av känslig karaktär bör man även inhämta ett samtycke från vårdnadshavare. Undersökningen bygger främst på att informanterna tagit kontakt med oss vilket gör att samtyckeskravet kan anses uppfyllt. I de fall där vi tagit kontakt med informanter har vi varit noga med att inhämta samtycke.

Konfidentialitetskravet innebär att de personer som medverkar i undersökningen är garanterade anonymitet, samt att uppgifterna förvaras på ett sådant sätt att ingen obehörig kan ta del av dem. Då undersökningen är gjord via Internet innebär detta en stor anonymitet i sig. Vi som forskare har själva inte tagit del av informanternas personuppgifter. De har fått fingerade namn för att inte deras eventuella alias ska avslöjas. Vi har inte heller tagit med andra uppgifter som skulle kunna röja deras egentliga identitet.

Nyttjandekravet innebär att materialet som framkommer enbart får användas i forskningsändamål. Vi har informerat deltagarna om att uppgifterna endast kommer att användas i detta syfte.

Genom att följa ovanstående principer anser vi att individernas identiteter är skyddade. Vi har även valt att följa en rekommendation från Vetenskapsrådet (2002) som innebär att deltagarna i undersökningen bör erbjudas möjlighet att ta del av den färdiga uppsatsen. Detta har vi erbjudit våra informanter att göra, då uppsatsen är publicerad, genom att skicka en länk till sidan där den finns tillgänglig.

Sammanfattande kommentarer

I föregående metodkapitel har vi redovisat vår förståelse samt val av metod. En introduktion till Internet som forskningsfält har också getts samt redogörelse av urval och avgränsningar, intervjuguide och genomförande av studien och analysen. Validitets- och reliabilitetsfrågor samt etiska aspekter har också tagits upp. Genom att motivera och redogöra för de olika stegen i genomförandet kan läsaren följa studiens utveckling, vilket är en förutsättning för att uppnå tillförlitlighet i undersökningen (Kvale, 1997).

ANALYS/RESULTAT

I detta kapitel presenteras resultatet av undersökningen. Resultatet kommer att presenteras genom att svaren på frågorna redovisas i form av en process som visar hur mobbningen kan utvecklas. Till en början kommer resultatet från Internetintervjuerna med informanterna att redovisas. Resultat och analys kommer att varvas och kopplas till teori och tidigare forskning. Därefter kommer resultaten av intervjuerna med de två skolkuratorerna att redovisas tillsammans med forskaren Elza Dunkels. I studien kommer de två kuratorerna och Elza Dunkels att benämnas som professionella. Resultaten från de professionella kommer att speglas mot ungdomarnas svar. Informanternas och kuratorernas namn är fingerade, medan Elza Dunkels gav sitt medgivande till att hennes namn fick användas i studien. Begreppet ”i verkliga livet” används i intervjuguiden och av informanterna för att beskriva livet utanför datorvärlden. I begreppet läggs dock ingen värdering om att livet på Internet skulle vara mindre verkligt. Begreppet är en översättning från engelskans IRL (In real life) och används då det inte finns något bättre svenskt ord för att beskriva livet utanför datorvärlden. För att göra strukturen tydligare kommer de centrala begreppen i varje stycke att vara kursiverade.

Informanterna

De informanter som deltagit i undersökningen är tre killar och två tjejer i åldern 19-27. Informanterna kommer från olika delar av Sverige och har olika bakgrund. Här följer en kort presentation av informanterna:

Albin är 19 år. Han uppger att han varit mobbad på Internet genom Lunarstorm. Han uppger även att han varit utsatt för mobbning i skolan.

Carola är 20 år. Hon uppger till en början att hon ”klarat sig väldigt bra undan” från e-mobbning men har sett andra bli utsatta. Hon har dock själv blivit trakasserad via Internet men har inte definierat detta som mobbning.

Jens är 20 år. Han har själv blivit utsatt för e-mobbning via sms. Han svarar i första omgången mycket kortfattat men då vi kontaktade honom och bad honom utveckla sig, fick vi en mer utförlig redogörelse.

Malte är 21 år. Han är en frekvent användare av Internet och Lunarstorm. Han anser att det i en del fall krävs ett ”tränat öga” för att upptäcka e-mobbningen och menar att man får detta genom att vistas i Internetmiljöer.

Katja är 27 år. Hon har ingen personlig erfarenhet av e-mobbning men har sett fenomenet och reflekterat över hur elaka människor kan vara mot varandra på Internet.

Utgångspunkt – Vad är e-mobbning?

Inledningsvis så definierar informanterna vad som kännetecknar e-mobbning. Alla fem informanterna menar att e-mobbningen främst förekommer på Internet. De definierade e-mobbningen på samma sätt som traditionell mobbning men med den skillnaden att den sker på en digital arena.

Jag tror att vårt aktiva användande av medierna, främst Internet har fått den grenen att faktiskt växa fram. Många ungdomar söker sig ju till Internet nu för tiden, både för information och kontakt med andra. På så sätt kan ju de som mobbar nå sina offer även när de inte är 'fysiskt' närvarande. (Malte, 21)

De unga Internetanvändare som deltagit i studien ser inte e-mobbning som något särskilt från traditionell mobbning. De menar att det snarare är en *form* av traditionell mobbning.

Processen tar sin början

Vi har bland informanterna kunnat urskilja olika fenomen i processen som kan placeras i inledningen av en mobbningsituation.

På frågan om vilken arena det är vanligast att *mobbningen startar* skiljer sig informanternas svar åt. Jens, Carola och Albin menar att mobbningen kan starta på vilken arena som helst. Katja uppgav att det troligen är i skolan som det är vanligast att mobbningen uppkommer medan Malte ansåg att det var Internet som var den vanligaste startpunkten.

Det kan börja var som. Det beror helt och hållet på den som mobbar. Det kan likaväl börja via Internet som i verkliga livet. Men om jag är tvungen att välja en så är det nog Internet. Där ser ingen dig och där är det lättast att även mobba dig. (Malte, 21)

Enligt strategianalysen är mänskligt beteende beroende av vilket socialt sammanhang individen befinner sig i (Björk, 1999). Att frågan var mobbning startar då blir besvarad med skilda åsikter är därför logiskt. Om människans beteende är beroende av sammanhanget finns det inget klart svar om vart mobbningen börjar, eftersom sammanhanget i varje situation är olika. Om två personer träffas i skolan är det ett sammanhang som i vissa fall kan leda till en mobbningsituation, men i andra fall inte gör det. Samma sak gäller på Internet.

Malte menar att det finns två kännetecken hos dem som blir utsatta för mobbning. Antingen "*blottar*" man sig själv, vilket i sig innebär en risk för att bli påhoppad, eller så har man någon synlig avvikelse från normen, vilket mobbare lätt hittar och ger sig på. Jens och Albin ansåg inte att det fanns något gemensamt hos dem som blir utsatta för mobbning. Carola, Malte och Katja menar att en förutsättning för att en mobbningsituation ska uppstå är att man på något sätt lämnar ut sig själv.

Ja, på bloggar och t.ex. communitys så utlämnar man sig själv väldigt mycket. Man granskas mer. Tror det gör att man hamnar i rampljuset för alla potentiella mobbare. (Carola, 20)

Utifrån strategianalys kan man se detta fenomen som en förutsättning för att mobbning ska uppstå. Då man lämnar ut sig själv på något sätt för andra så skapas ett handlingsutrymme där en motpart får möjlighet att gå till angrepp och vinna mer makt. Då makt skapas i handlingsutrymmet människor emellan är det svårt att se om de som blir mobbade har någonting gemensamt. Då olika relationer är beroende på individerna som ingår i den kan det enligt strategianalysen vara svårt att dra generella slutsatser utifrån detta (Björk, 1999). Om en person dock på något sätt är avvikande kan detta skapa en annan sorts relation till andra än vad som annars hade skett. Då *resurser* är en viktig "*handelsvara*" ifråga om makt enligt strategianalysen, kan det vara så att personer som klassas som udda inte har lika mycket resurser att handla med. Detta gör att deras makt blir mindre. Detta kan i sin tur göra att de har lättare för att bli utsatta för

mobbing. Vilka resurser som är användbara varierar i olika situationer. På Internet kan man tänka sig att förmågan att formulera sig i skrift är en väsentlig resurs. Synliga markörer har däremot inte samma relevans. Den som mobbar minskar hela tiden den utsattes handlingsutrymme tills den mobbade inte ser några utvägar från situationen. Detta är ibland en enkel förklaring till varför mobboffer inte kan ta sig ur mobbningssituationer. Offret accepterar till slut "ordningen" som uppkommit och blir passiv (Björk, 1999).

En form av att "blotta sig" är att visa hur man ser ut genom att lägga upp foton av sig själv på Internet. Carola uppger att detta lett till att hon fått elaka meddelanden angående sitt utseende. Hon har dock tolkat detta som avundsjuka och uppger därför att hon inte "tagit åt sig". Att utseendet är något som kan leda till trakasserier nämns också av Malte, Albin och Katja.

[...] jag har dock reflekterat över att andra skrivit glåpord om andra och då har det handlat om personangrepp t.ex. hur någon sett ut. (Katja, 27)

Utifrån strategianalysen så kan *utseendet betecknas som en resurs*. Då resurser används som handelsvara i ett maktspel kan utseendet ha betydelse för vilken maktposition man får. Dels kan ett utseende ge status men det kan också leda till att man blir utsatt för trakasserier. Har man ett på något sätt utmärkande eller avvikande utseende så kan man enligt strategianalysen sägas bryta mot spelets regler. I samhället råder regler som en framgångsrik aktör är skicklig på att utnyttja (Crozier/Friedberg, 1980). På Internet gäller andra regler och följer man inte dem så riskerar man att bli utsatt för trakasserier. Den tolkning som kan göras här är att det finns en regel som lyder ungefär "du ska se lagom bra ut". Man får alltså inte se *för* bra ut eftersom även detta ligger utanför normen.

Jens uppger att han vid ett tillfälle blivit hotad via sms från en tjejkompis telefon. Han förstod snart att det var hennes pojkvän som skickat sms:en.

Han som hotade mig gjorde det via sms från en tjejkompis telefon, och han var mycket hotfull, han tyckte bland annat att hans högernäve var ämnad för mig och att han visste var jag bodde. Får av en slump reda på att det är tjejens pojkvän som skickat [...] (Jens, 20)

Just *anonymitet* är här en central aspekt i *mobbarens strategi* att utöva makt. Enligt Crozier/Friedberg (1980) kan man använda de resurser/fördelar som finns tillgängliga i en viss situation för att förstora det egna frihetsutrymmet. Därmed krymper också utrymmet för motparten. Möjligheten att vara anonym kan användas som en resurs i "spelet". Motspelaren saknar denna resurs och hamnar i underläge. Enligt Crozier/Friedberg (1980) är det ett kännetecken hos en skicklig spelare att utnyttja de resurser som finns i ett givet tillfälle för att utvidga det egna frihetsutrymmet.

Ur strategianalytisk synvinkel kan startpunkten för en mobbningssituation ses som en reaktion på att en person upplever att någon annan har ett för stort handlingsutrymme. Mobbaren försöker då utvidga sitt eget handlingsutrymme genom att ta det från offret. Offret behöver dock inte i praktiken ha ett stort handlingsutrymme från början (Björk, 1999). Exempel på hur en mobbare utnyttjar någon annans handlingsutrymme genom att använda sig av situationens resurser och regler kan man utläsa i exemplet med Jens. Situationen kan också ha uppstått som svar på att Jens handlingsutrymme uppfattats som för stort.

Katja, Carola, Albin och Malte uppgav att de trodde att e-mobbning är vanligare bland tjejer än bland killar. Jens uppgav däremot att han inte kunde svara på frågan eftersom han inte visste. Katja menade att det är vanligare att tjejer bloggar, vilket gör att tjejer i större utsträckning blir påhoppade och hoppar på varandra i de sammanhangen.

Jag tror att tjejer e-mobbar mer än killar faktiskt. Det är oftare tjejer som t.ex. bloggar verkar det som och jag har sett många ta upp det (*e-mobbning i bloggar*) och då har det ofta varit tjejer som opponerat sig. Vet inte, men känns som om det är mest tjejer. (Katja, 27)

Som tidigare nämnts är en riskfaktor att man på något sätt lämnar ut sig själv då detta kan leda till att man blir utsatt. Detta sker konsekvent i bloggar och kan vara startpunkten till återkommande trakasserier.

Carola menade också att det blir mer uppmärksammat när tjejer e-mobbar varandra än när killar gör det. Malte ansåg att tjejer e-mobbar varandra på ett mer dolt sätt än killar. Enligt Eriksson m.fl. (2002) är det vanligare bland tjejer att använda sig av indirekt mobbning. Detta stämmer väl överens med det som Malte uttryckte, att tjejer mobbar mer dolt. Det kan också föras en diskussion angående om ifall det blir större uppmärksamhet när tjejer mobbar än när killar gör det. Då mobbning kan ses som ett maktspel kan detta betraktas som ett mer manligt beteende, vilket kan göra att mobbning bland tjejer uppmärksammas mer. En annan aspekt som kan vara viktig att lyfta fram i sammanhanget är att killar i högre grad än tjejer håller tyst om sin utsatthet, vilket skulle kunna utgöra en del i förklaringen till att det talas mer om tjejers e-mobbning (Li, 2006).

Albin och Jens uttrycker att risken för e-mobbning blir större om man är mobbad i verkliga livet. Om man blir mobbad på Internet så visar forskning att detta har ett starkt samband med traditionell mobbning (Raskauskas/Stoltz, 2007). Startpunkten för mobbningen kan alltså vara i t.ex. skolan och så förs detta sedan över till Internet.

Risken är ytterst stor på Internet (*att bli mobbad*). Jag kan dra ett exempel: Jag var trakasserad av en kille i skolan, sedan såg han att jag hade Lunarstorm, då passade hans självklart på att skriva något saftigt till mig. (Albin, 19)

Carola och Katja ansåg återigen att risken för att bli e-mobbad beror på hur mycket man *lämnar ut sig* själv på Internet. Katja tar också upp att man kan få stöd från andra genom Internet. Malte intog en "mellanposition" då han menade att den som blivit mobbad på traditionellt sätt har lättare för att bli e-mobbad eftersom man då söker bekräftelse via Internet.

Jag tror sökandet efter bekräftelse ökar via Internet om du är utsatt i det verkliga livet. Genom att söka bekräftelse måste du på något sätt blotta dig för någon för att få den. På så sätt gör du även en inbjudan till dig själv och därmed ser jag att risken ökar (*för att mobbningen följer med från skolan till Internet*). (Malte, 21)

Då människan, enligt den strategianalytiska teorin, aktivt tar tillvara på varje möjlighet till handling i en social situation kan en person som blir fråntagen sin handlingsmöjlighet i det verkliga livet söka nya arenor via Internet (Björk, 1999). Då en person har ett litet handlingsutrymme i vardagssituationer, och därmed också liten makt i jämförelse med andra personer, kan en ny arena bli desto viktigare.

Sammanfattningsvis kan sägas att e-mobbning ofta startar med att man *lämnar ut sig själv* på något sätt. Mobbaren försöker vinna makt genom att utvidga sitt handlingsutrymme på bekostnad av andra personer som av någon anledning upplevs som hotfulla eller som befinner sig utanför ramen för spelets regler. Spelarna använder sig av olika *resurser* där *anonymitet och utseende* är exempel på sådana.

Vidareutveckling av processen

Under denna rubrik presenteras det resultat som karaktäriserar e-mobbningens mitt och fördjupning. Även skillnader mellan e-mobbning och traditionell mobbning presenteras.

Samtliga informanter uppger att beteenden som inte är accepterade i verkliga livet är mer accepterade via digital kommunikation. Även om de själva inte delar den åsikten så tror de ändå att det är det som är den allmänna ståndpunkten. Katja, Albin, Carola och Malte tar även upp att man *inte ser lika allvarligt på det som sker på Internet* som man gör när samma saker sker utanför datorns värld. Detta fenomen kan göra att en situation på Internet snabbt fördjupas och blir värre på grund av att det inte tas på allvar.

Jag kan uppleva att en del ungdomar tycker att man inte kan bli arg på något som skrivs genom en chatt. Men det är precis lika kränkande som vilka trakasserier som helst. (Albin, 19)

Att traditionell mobbning och e-mobbning utövas på olika arenor innebär att *spelreglerna skiljer sig* åt vid dessa olika typer av upprepade kränkningar. Beteenden som inte skulle accepteras i verkliga livet är accepterade på ett annat sätt via digital kommunikation. Enligt Crozier/Friedberg (1980) har varje spel sina egna regler beroende på samhällets sociala och kulturella förväntningar. Björk (1999) menar att skolan utgör ett exempel på en organisation med hög struktur. Denna struktur innebär en viss förutsägbarhet när det gäller sociala regler och andra människors beteenden. Internet präglas inte av samma förutsägbarhet vad gäller sociala regler och mänskligt handlande, vilket gör att mobbaren inte alltid kan använda sig av samma strategier som vid traditionell mobbning. Internet är till skillnad från skolmiljön en arena där osäkerheten är hög, vilket ger ett större handlingsutrymme.

På frågan om vilken typ av mobbning som är mest kränkande av e-mobbning och traditionell mobbning, blev svaren splittrade. Carola anser att e-mobbning kan vara mer ihärdigt och att det kan kännas hopplöst eftersom man inte kan försvara sig. Samtidigt menar hon att man inte behöver bry sig om e-mobbningen på samma sätt eftersom man kanske inte känner personen som mobbar. I verkliga livet kan mobbningen kännas mer ”verklig” men det kan också vara lättare att få stopp på mobbningen genom att säga ifrån om man är stark nog. Jens menar att vanlig mobbning är mest kränkande. Malte, Katja och Albin anser att både traditionell mobbning och e-mobbning är lika kränkande.

Jag anser att det är precis samma sak. En sårad känsla är en sårad känsla. Det spelar ingen roll hur många skärmar man har mellan sig. (Albin, 19)

De flesta av informanterna anser alltså att båda formerna av mobbning är *lika kränkande*. Detta kan vara en viktig aspekt att lyfta fram. Som tidigare nämnts av informanterna så finns en allmän uppfattning om att e-mobbning inte skulle vara lika allvarligt som traditionell mobbning. Detta gör att mobbningen dels kan tillåtas starta men också upprätthålls utan att någon ingriper.

Samtliga informanter menade att det är lättare att e-mobba än att mobba på traditionellt sätt. De motiverade detta med att man inte direkt måste ta ansvar för sina handlingar, man behöver inte se hur personen som blir utsatt påverkas samtidigt som man kan vara anonym. Denna mobbning är alltså *anisktslös*. Informanternas svar stämmer väl överens med den tidigare forskning som presenterats av Slonje och Smith (2008). De visar i sin forskning att mobbning via digital kommunikation minskar möjligheten att känna empati eftersom man inte behöver se reaktionen från den man gör illa.

E-mobbaren sitter ju bara och trycker 'säkert' bakom sin skärm, utan att ta några konsekvenser. Han eller hon kan avskärma sig från offret om han eller hon så vill... ja som sagt... ett 'safe' sätt att mobba. (Carola, 20)

I en mobbningssituation via digital kommunikation *förloras empatin* då mobbaren inte ser sitt offer. I en verklig situation ser mobbaren sitt offer och ser om handlingsutrymmet och makten är vunnen. På Internet går detta förlorat och mobbaren kan fortsätta att trakassera sitt offer utan att inse/ bry sig om att slaget är vunnet (Björk, 1999).

Albin menade att det, enligt hans erfarenhet, är så att personer som e-mobbar ofta även mobbar i verkliga livet. Jens uppgav att det kan se olika ut men att det är lättare att gå över från traditionell mobbning till e-mobbning än tvärtom. Malte, Katja och Carola menade att detta var olika från person till person. Carola tillade dock att det kan vara "lättare" att hoppa på någon på Internet om man har problem med sig själv.

Nja, tveksamt. Jag tror de är rädda små harar som har allvarliga problem med sig själva och som måste ha någon att ta ut det på. Vad är då inte mer simpelt än att hoppa på någon på Internet? (Carola, 20)

Både Jens och Carola lyfter fram att det *kan vara lättare att mobba via digital kommunikation* än i verkliga livet. Som tidigare nämnts tar Slonje och Smith (2008) upp detta fenomen i sin studie. Distansen mellan mobbare och offer gör att mobbaren kan bli omedveten om effekterna av mobbningen. Därför kan e-mobbning vara lättare att utsätta någon för än traditionell mobbning. Detta styrks alltså även av våra informanternas erfarenhet. Spelets regler ser alltså annorlunda ut på Internet. Eftersom den som mobbar inte "ser" hur mycket makt han/hon har vunnit kan mobbningen fortsätta tills mobbaren är säker på att han/hon vunnit tillräckligt mycket makt. Det som kännetecknar en skicklig spelare är att han/hon använder reglerna till sin egen fördel för att vinna makt. Här är ett exempel på hur distansen utnyttjas i detta syfte (Björk, 1999). Detta gör att mobbningen snabbt kan trappas upp och bli allvarlig snabbare än om mobbningen hade skett på traditionellt sätt.

Carola, Jens och Katja menar att en skillnad mellan e-mobbning och traditionell mobbning är möjligheten att vara anonym. Jens menar också att e-mobbningen kan pågå dygnet runt. Då mobbaren inte behöver se sitt offer kan även upptrappningen bli snabbare. Detta är något som både Carola och Albin nämner.

[...] Skitsnack kan spridas med en hastighet som är oerhört mycket snabbare än i verkliga livet. (Albin, 19)

I strategianalysen så är det osäkerhetsutrymmet som gör att man får handlingsutrymme. Då detta överförs på Internet blir osäkerheten och handlingsutrymmet stort. Makt förloras och vinnas i en *hastighet* som inte är möjlig att uppnå i verkligheten (Björk, 1999). Detta gör att upptrappningen via digital kommunikation blir avsevärt snabbare än vad som hade kunnat ske i verkliga livet.

Malte menade att e-mobbningen oftast sker utan att mobbaren känner offret. Katja menade att det inte behövde vara så. Albin, Jens och Carola ansåg att mobbare och mobboffer oftast har någon form av kontakt i verkligheten.

Jag tror åtminstone att de har någon form av kontakt. [...] Jag blev påhoppad av en person jag haft ganska mycket kontakt med via bloggen, blev väldigt förvånad när det kom fram. (Carola, 20)

Enligt en undersökning från Friends (2006) så kände 70-75 procent av dem som utsatts för e-mobbning till vem som hade trakasserat dem. I en undersökning av Slonje och Smith (2008) visar det sig däremot att de flesta mobboffer inte kände till vem som utsatt dem. Denna fråga är komplex och svår att få ett entydigt svar på, då olika forskningsstudier säger olika saker. Även våra informanter hade skilda åsikter i denna fråga. På grund av hur frågan har ställts i olika studier kan man ha fått fram olika svar. Mobbaren kan mycket väl veta vem offret är utan att den som blir utsatt vet vem mobbaren är. Det kan vara en medveten strategi från mobbarens sida. Enligt Crozier/Friedberg (1990) är det en stor fördel att i spelet kunna tillämpa och skapa nya sociala regler. Detta är enligt Björk (1999) en förmåga som många mobbare verkar ha. Mobbaren använder sig av olika *sociala regler* i rätt tidpunkt och kan därigenom öka sin egen makt och minska handlingsutrymmet för andra. Utifrån strategianalys kan man se maktaspekten i att mobboffret inte känner till vem mobbaren är. *Anonymiteten* är en resurs som kan användas av mobbaren i spelet om makt (ibid.). Mobboffret får i detta läge svårt att värja sig mot mobbarens offensiva strategier i maktspelet.

På frågan om de som mobbar har någonting gemensamt svarade Malte att det var svårt att svara på, men att de ofta använde samma mönster samt att mobbning var vanligare inom vissa åldersgrupper. Jens tror att de som mobbar lider av tristess. Carola, Albin och Katja tror att de som mobbar mår dåligt och innerst inne är osäkra och därför behöver trycka ned andra.

Ja det tror jag. Jag tror att de som mobbar ofta är mycket osäkra människor. (Katja, 27)

Informanternas bild av mobbaren är alltså att det är en i grunden osäker person. Detta är antagligen en allmän uppfattning men troligen ingenting man reflekterar över under pågående process. Då känner offret maktlöshet. På grund av att mobbaren har en osäkerhet så fördjupas processen automatiskt eftersom mobbaren ständigt behöver få sin makt bekräftad. Tidigare forskning har konstaterat att mobbare ofta har problematiska hemförhållanden och därför hävdar sig gentemot jämnåriga (Eriksson m.fl., 2002). Enligt strategianalysen finns det inga enkla förklaringar till varför en mobbare mobbar. Eftersom människan handlar på olika sätt i olika situationer, beroende på vilka fördelar som finns att hämta, är det svårt att urskilja en enkel förklaring på vad det är som händer (Björk, 1999). Då tidigare forskning visar på att mobbare vanligtvis kommer från problematiska hemförhållanden och är depressiva (Eriksson m.fl., 2002) kan man dock dra slutsatsen att dessa personer ser fördelar i andra handlingssätt än andra personer kanske gör.

Sammanfattningsvis kan man säga att e-mobbningen fortgår eftersom det finns *andra spelregler* via digital kommunikation. Dessa regler kan utnyttjas av mobbaren som resurser i spelet om makt. Ett exempel på en sådan resurs är det övertag man får då man som mobbare kan göra sig *anonym*. *Hastigheten* är också någonting som karaktäriserar den digitala kommunikationen och som kan göra att små gräl snabbt kan trappas upp och bli allvarliga.

Processen går mot sitt slut

I denna del av analysen presenteras resultat och analys som kan placeras in i en avslutning av mobbningsprocessen. Här presenteras de utgångsprocesser som kunnat urskiljas bland informanterna.

Malte beskrev hur han försvarat en person som blivit utsatt för e-mobbning och hur detta hade lett till att han själv blev utsatt för kränkningar.

Jag minns faktiskt första gången jag såg det på Lunarstorm. Det var en användare [...] som skrev på klotterplanket. Jag klickade på henne. Redan då hade hon [...] fått en massa inlägg om att hon såg ful ut. Sedan trappades det upp likt en löpeld. På bara några minuter kunde man läsa ord som fitta, hora, CP, mongo i hennes gästbok. Även min gästbok blev ganska bombarderad då jag offentligt skrev i hennes gästbok att de skulle lägga av. (Malte, 21)

Sett i ett strategianalytiskt perspektiv är detta ett tydligt exempel på hur mobbaren försöker minska handlingsutrymmet för den som opponerat sig. Mobbaren använder sig här av en outtalad social regel som av Björk benämns som "*den som inte är med oss är emot oss*" (Björk, 1999, s. 48). Genom användandet av denna regel i rätt tidpunkt begränsas friheten och handlingsutrymmet för den som opponerar sig och makten hos mobbaren ökar. Den som opponerar sig mot mobbningen hamnar i en pressad situation och kan sägas få två handlingsalternativ; antingen acceptera situationen eller protestera och riskera att själv bli utsatt. Enligt strategianalysen kan man aldrig veta i förväg hur situationen kommer att utvecklas, d.v.s. vilket alternativ opponenter väljer. På grund av det begränsade handlingsutrymmet är risken dock stor att man accepterar situationen och att mobbarens maktposition förblir oförändrad (Björk, 1999). I ovanstående exempel försökte Malte få stopp på mobbningen genom att själv gå in och försvara den som blev mobbad. Hur utgången blev för tjejen han försvarade vet vi inte men hans ingripande ledde till att han själv blev utsatt.

Jens ger ett annat exempel på hur en mobbningsituation kan hanteras. Han blev själv utsatt för e-mobbning via sms. Istället för att någon annan gick in och försvarade honom beslöt han sig för att ge igen med samma mynt.

[...] så jag frågar mig runt om vem det är [...] och får tag på ett namn, vilken stad han bor i och ålder, men inget nummer till honom. Kör en sökning på google av hans namn och får tag på hans hotmail. BINGO! Addar honom och skickar hans personuppgifter till honom och sa att jag vet var han, hans föräldrar bor, hur han ser ut, och hans mobilnummer och att jag kunde komma upp till honom när som helst om han ville något, han sa inte mycket till försvar. (Jens, 20)

Då anonymiteten bryts ändras maktförhållandena och spelet blir mer jämlikt. Maktförhållandena i e-mobbning är komplexa. Bland våra informanter finns alltså exempel på att man både har kunnat sätta stopp för e-mobbning men också att man själv har blivit utsatt då man försökt försvara någon. En undersökning från Dehue, Bolman och Völlink (2008) visade att ungdomar hanterade e-mobbning på tre sätt; antingen *låtsades* som om de struntade i det, de struntade i det på riktigt

eller så började de *mobba mobbaren*. Här är ett tydligt exempel på det sistnämnda, vilket ledde till att mobbningen upphörde.

Det som karaktäriserar e-mobbningen är framförallt distansen mellan mobbare och mobboffer (Slonje/Smith, 2008). Denna distans tycks skapa en ökad osäkerhet som ger både mobbare och mobboffer ett annorlunda handlingsutrymme jämfört med traditionell mobbning. Enligt Björk (1999) ger osäkerheten möjligheter till att vara offensiv. I traditionell mobbning är det oftast mobbaren som utnyttjar denna möjlighet och vinner mer makt. När det gäller e-mobbning verkar även offret ha större möjligheter till att utnyttja denna osäkerhet. Detta har vi sett exempel på bland våra informanter och även kuratorerna vittnar om att man snabbt hamnar i situationer då man inte kan utröna vem som mobbat vem.

Malte och Jens menade att det är lättare att stå upp mot en mobbare på Internet än i verkliga livet. Detta eftersom man inte behöver se personen man konfronterar. Carola menade utifrån sin egen erfarenhet att det är lättare att stå upp för sig själv i verkliga livet och detta framförallt har mer verkan.

Om man ser utifrån mig så skulle jag ha det lättare att säga ifrån i verkliga livet. Då kan jag ta tag i personen och se den i ögonen och säga exakt vad jag tycker. På Internet kan jag svara, men det betyder inte att personen läser det. Det är som att kasta ord lite slumpvis efter dem, men de når aldrig tillräckligt långt, för de har redan sprungit iväg. (Carola, 20)

Även Katja är inne på samma resonemang, hon menar att det kanske är lättare att säga ifrån på Internet, men frågar sig om detta har så stor effekt. Albin ansåg att det var lika lätt eller svårt att säga ifrån på båda arenorna, d.v.s. på Internet och utanför datorvärlden.

Enligt strategianalysen är makt ständigt närvarande. Har man mycket makt disponerar man över ett stort handlingsutrymme. Denna makt skapas i varje ny relation och följer alltså inte med individen (Björk, 1999). Detta innebär att det i varje ny relation skapas en ny maktfördelning, även relationer via Internet. Det kan alltså tänkas att det i vissa fall är lättare att säga ifrån på Internet, i andra inte. Det beror helt och hållet på vad man har för relation till den andra personen. Har mobbaren tagit ett stort handlingsutrymme, och därmed skapat sig stor makt kan det vara svårt för den mobbade att säga ifrån, oavsett om det sker via Internet eller utanför.

Om man står upp för sig själv och försöker få stopp på mobbningen beror utgången på olika faktorer. Maktspelet styrs av kulturella och sociala regler, men också av spelarnas individuella kapacitet (ibid.).

Sammanfattningsvis kan sägas att mobbningsprocessen kan få olika utgång. Bland informanterna har vi funnit exempel på att man *står upp för någon annan* och då själv blir utsatt samt att man börjar *mobba tillbaka*. Diskussioner har också förts om att "*våga stå upp*" mot den som mobbar. Vad dessa handlingar leder till beror på olika faktorer. Mobbningen kan antingen *fortsätta*, *upphöra* eller *byta riktning*.

De professionella

Till en början ges en kortfattat presentation av de professionella. Därefter presenteras resultat samt analys av intervjuerna. Skolkuratorernas namn är fingerade medan forskaren Elza Dunkels står med sitt eget namn. Strukturen är indelad på samma sätt som informanternas i kategorierna ”Utgångspunkt – vad är mobbning?”, ”Processen tar sin början”, ”Vidareutveckling av processen” och ”Processen går mot sitt slut”.

Eva arbetar på ett gymnasium i Göteborg som skolkurator. Evas erfarenhet av e-mobbning består främst i ett nyligen aktuellt fall där några flickor mobbat varandra framförallt via MSN, men även via sms. Det gick så långt att skolan till slut fick gå in och ha möte med alla inblandade parter.

Helene arbetar på en grundskola i Göteborgsområdet som skolkurator. Helene har erfarenhet av e-mobbning från skolan där hon bland annat beskriver problematiken med att elever ”stjäl” varandras inloggningsuppgifter och utger sig för att vara någon de inte är. De kan då skicka elaka meddelanden till andra elever från någon annans konto. Hon menar också att mycket av den mobbningsproblematik som finns på skolan också pågår på Internet.

Elza Dunkels är filosofie doktor i pedagogik vid Umeå Universitet. Hon har skrivit en avhandling som heter *Bridging the distance: children's strategies on the internet* och den handlar om barn och ungas strategier för att hantera negativa upplevelser på Internet. Elza Dunkels erfarenhet av e-mobbning grundas i intervjuer med över 100 barn i tolvårsåldern om deras Internetvanor. I deras berättelser har fenomenet e-mobbning kommit upp.

Utgångspunkt – Vad är mobbning?

Elza Dunkels och de båda kuratorerna likställer e-mobbning med traditionell mobbning. En skillnad som uppges av samtliga är dock att e-mobbningen i sig *dokumenteras direkt*. Offret kan spara sms och liknande vilket gör att man på ett helt annat sätt kan följa processen.

Egentligen så är det ju inte så stor skillnad annat än att det är just media man använder. Själva mobbningsprocessen är den samma oavsett om du gör det direkt till någon; sätter upp lappar på en vägg, klottrar på toaletten, skickar mejl, chattar eller skickar sms. (Helene)

Arbets sättet för hur man hanterar e-mobbning skiljer sig inte från de traditionella strategierna för hur man hanterar kränkande behandling. Både Eva och Helene menar att det ingår i det vanliga arbetet mot kränkande behandling och de ser heller inget behov av att särskilja e-mobbningen. Inte heller Elza Dunkels menar att man bör separera begreppen i arbetet mot mobbning. Hon motsätter sig ett individinriktat perspektiv på mobbning då hon inte menar att detta ger en förklaring till fenomenet.

Det är dock en sorts stigmatisering av nätmobbningen i skolan. Man kan sätta filter på skolans datorer och se till att elever inte använder skolans datorer till att gå in på vissa sidor och liknande. Men det är dock ingen som gör samma sak med gymnastiken. Detta är en fasa för vissa. Ingen säger att 'Lägg ner gympan eftersom det sker mobbning där'. (Elza Dunkels)

Inte heller informanterna gjorde någon skillnad mellan e-mobbning och traditionell mobbning. Att särskilja arbets sättet framstår då som ologiskt. Hade informanterna istället menat att det fanns en väsentlig skillnad mellan e-mobbning och traditionell mobbning hade alternativet att ha två separata handlingsplaner varit mer angeläget. Sammanfattningsvis kan sägas att både

professionella och unga Internetanvändare överens om att man bör behandla situationer gällande e-mobbning på samma sätt som traditionell mobbning. En skillnad som framträdde var att dokumentationen nämndes av samtliga professionella, men inte av någon informant.

Processen tar sin början

Elza Dunkels och kuratorerna uppger att de tror att mobbning är mer synlig på en skola och att det som händer i skolan sedan förs över på Internet. Både Eva och Elza Dunkels har erfarenhet av att bråk har eskalerat så mycket på Internet att man varit tvungen att ta tag i det i skolan och reda upp situationen.

Det var som ett bråk som började mellan några tjejer på Internet som de sedan tog med sig till skolan, så att skolan till slut fick rycka in och reda upp det. (Elza Dunkels)

Jämför man dessa svar med informanternas kan man se en skillnad. Det var endast en av informanterna som delade de professionellas uppfattning om att mobbningen vanligtvis börjar i en situation utanför Internet. Då människans *beteende är situationsbundet* kan mobbningen uppstå på vilken arena som helst (Björk, 1999). Att svaren skiljer sig åt mellan de professionella och informanterna är då inget anmärkningsvärt eftersom deras erfarenheter skiljer sig åt.

På frågan om de som blir mobbade har någonting gemensamt som kan leda till att mobbningen startar skiljer sig Eva och Helenes svar åt. Eva menar att det finns flera saker som kan karaktärisera offret. Hon nämner att de som är osäkra, udda och som har varit utsatta tidigare lättare faller offer för mobbning. Även Helene är inne på att personer som är annorlunda ligger i riskzonen för att bli offer i en mobbningsprocess, men hon menar att detta inte är en självklarhet. Hon menar alltså att vem som helst kan bli utsatt.

Sedan är det klart att det finns människor som utsätter sig för ökad risk för att bli utsatta därför att de på något sätt avviker. Den gruppen finns ju alltid, att man på något sätt är annorlunda än det som uppfattas som normen. Men man kan inte dra den slutsatsen däremot åt andra håller; att alla som mobbas är det. (Helene)

Elza Dunkels menar att det finns stora *likheter mellan mobbare och offer*. Hon tror att maktlöshet är någonting som finns hos båda parter, men att det inte finns några gemensamma egenskaper i övrigt. Hon menar dock att det finns en större risk att bli utsatt om man *öppnar sig för andra*, vilket man gör på Internet i en annan utsträckning än i verkliga livet.

[...] man kan t.ex. öppna sig lättare på Internet och detta kan ge både en positiv och en negativ effekt. Det positiva är att man kan få många nya vänner, det negativa är att man lättare bli utsatt. (Elza Dunkels)

Malte är inne på samma spår som Eva och Helene är, att den som är annorlunda i jämförelse med normen riskerar att bli utsatt för mobbning i större grad än andra. Jens och Albin ansåg att det inte fanns något gemensamt för den som blir mobbad. De är alltså inne på samma spår som Helene, att vem som helst kan bli utsatt. Det som skiljer sig är att Carola, Katja och även Malte påtalar att den som öppnar sig på Internet löper en större risk att utsättas för mobbning. Detta är ingenting som någon av kuratorerna påtalar alls. Elza Dunkels nämner dock detta fenomen som en central del i interaktionen på Internet.

Båda kuratorerna tror att det är vanligare bland tjejer än bland killar att e-mobba. Detta motsägs dock av den tidigare forskning som redovisats ovan. Det framkommer i Slonje/Smith (2008), Dehue/Bolman/Völlink (2008), och Li (2006) att det är vanligare att killar mobbar via elektroniska kommunikationsmedel. Elza Dunkels menar att det är svårt att mäta ifall e-mobbning är vanligast bland tjejer eller killar. Det beror på hur man ställer frågan. Hon menar dock att tjejer i allmänhet kan uppleva en större maktlöshet än killar, och försöker ta igen detta på Internet.

Sedan är det så att tjejer som är mellan 12-15 år bråkar mycket via Internet. Det kan handla om att de upptäcker att de inte har någon position, att de har dåligt självförtroende och liknande i jämförelse med jämnåriga killar. [...] De känner antagligen en viss maktlöshet. På nätet får de makt. Där kan de skriva och sätta sig på andra och liknande. (Elza Dunkels)

Både Elza Dunkels och kuratorerna menar att Internet används av tjejer på ett annat sätt än killar. Ser man detta med strategianalytiska glasögon är det logiskt att den som har lite makt använder situationens resurser till att utöka sitt handlingsutrymme och få mer makt (Björk, 1999). Detta kan t.ex. ske via Internet som är en könsneutral arena.

Sammanfattningsvis kan man se att de professionellas och informanternas svar överensstämmer till stor del. Det som skiljer sig åt är att de professionella menade att mobbningen nästan uteslutande startar i skolan eller i en situation i verkliga livet. Detta höll inte informanterna med om, eftersom tre av dem menade att mobbningen kan starta på vilken arena som helst. En annan skillnad som utkristalliserade sig var att ingen av kuratorerna nämnde risken man utsätter sig för när man "blottar sig" på Internet. Detta var någonting som nämndes av flera informanter samt av Elza Dunkels.

Vidareutveckling av processen

Elza Dunkels och kuratorerna uppger att beteenden som inte är accepterade i verkliga livet är mer godkända på Internet och att detta kan vara både positivt och negativt.

Man har mindre spärrar, men det går åt båda hållen. Man kan lättare bli utsatt men man kan också lättare ta för sig. (Elza Dunkels)

Då både professionella och informanter är överens om detta verkar det finnas en allmän bild av att man kan bete sig på ett sätt på Internet som man inte skulle gjort i verkliga livet. Det finns alltså andra sociala regler på Internet.

Både Helene och Eva anser att det är svårt att svara på vilken typ av mobbning som är mest kränkande att bli utsatt för. Helene poängterar att kränkningen kommer ifrån *vad* man gör eller säger, inte *hur* man gör eller säger det. Inte heller Elza Dunkels uppger att det är någon skillnad på kränkningarna.

När man skulle kränka någon förr offentligt tog man en spritpenna och gick in på toaletten och skrev någonting på väggen. Idag kanske man skriver någonting på Internet istället. Förr var det ju bara klasskompisarna som såg, nu kan hela världen se det. Sedan är det olika för olika personer vad som är mest kränkande. (Elza Dunkels)

Tidigare forskning från Slonje och Smith (2008) visar på komplexiteten när det gäller olika typer av kränkningar. I denna studie visar det sig att tre av fem av de tillfrågade har svårt att särskilja vilket som är mest kränkande. Det är upplevelsen av det som händer som är det centrala. Det som händer inom e-mobbning har lika många aspekter som traditionell mobbning och kan därför innefatta vitt skilda former av kränkningar.

Elza Dunkels menar att det är lättare att e-mobba och att det finns psykologiska förklaringar till detta. Båda kuratorerna tror att det är lättare att e-mobba än att mobba på traditionellt sätt. De tror båda att det är lättare att kränka någon när man inte behöver ta ansvar för reaktionen man får.

Du behöver inte ta ansvar för reaktionen på samma sätt, vilket faktiskt är en väldigt skillnad mot om jag t.ex. är taskig mot dig så här, så måste jag ändå hantera hur du gör. (Helene)

Samtliga informanter uppger att det är lättare att e-mobba än att mobba på traditionellt sätt. Denna tes styrks av tidigare forskning från Slonje och Smith (2008). Anonymiteten och distansen är centrala i denna fråga.

Både Eva, Helene och Elza Dunkels lyfter fram bevarandet som en skillnaden mellan e-mobbning och traditionell mobbning. Helene menar även att en skillnad är att e-mobbning är svårare att komma undan än traditionell mobbning. Hon menar också att man fortare går över gränsen för vad som är okej och inte när det handlar om e-mobbning. Även informanterna ansåg att upptrappningen är en central del i e-mobbningen. De professionella och de unga Internetanvändarna bekräftar varandras erfarenheter.

Elza Dunkels menar också att en skillnad mellan e-mobbning och traditionell mobbning är platsen det sker på. Även traditionell mobbning kan se olika ut beroende på var den sker. Hon ger ett exempel att mobbning i korridoren ser helt annorlunda ut jämfört med den mobbning som sker i matsalen. Hon berättar om en 15-årig tjej som var upprörd över Friends reklamfilmer om den nya sorts mobbningen som följer med hem.

Hon menade på att det alltid har gjort det. Den har följt med i huvudet. Det är ingenting som man bara lämnar i skolan. Hon menade på att de som gjort den reklamfilmen inte själva har varit mobbade. Trots att Internet finns nu har den alltid följt med, och detta skiljer sig alltså inte från traditionell mobbning. (Elza Dunkels)

Elza Dunkels menar att vuxna ofta romantiserar sin barndom och detta gäller även mobbning. De vill inte komma ihåg hur hemskt det egentligen var. Vuxna kan säga saker som att "förr slogs man schysst". Man har alltså ett vuxenperspektiv på mobbningen och framställer e-mobbningen som något nytt.

Ett tydligt exempel på ett vuxenperspektiv angående e-mobbning framkom i intervjun med Eva. Hon anser att man kan komma undan e-mobbningen på ett annat sätt än vad man kan från traditionell mobbning, genom att avstå från att vara inne på Internet.

Och alltså, man kan ju stänga av det här andra på något sätt. Och jag kan ju då tänka mig att, håller man sig undan från detta, fränsett bilder och sånt som är kvar, håller man sig undan från den sajten där så rinner det väl ut i sanden. Om man inte själv är inne och svarar och så. (Eva)

Diskussionen fortsätter och Eva menar att Internet och den kulturen är en generationsfråga som kanske är svårare för äldre att förstå. Hon är dock medveten om att trots att hon själv kan ha svårt att sätta sig in i situationen så förstår hon att Internet är en omöjlighet att leva utan för många ungdomar idag.

Som Elza Dunkels påtalat har vuxna en tendens till att romantisera sin egen barndom. Dessutom kan nya fenomen bli en generationsfråga, vilket Eva påtalar, då man själv utgår från sin egen barndom. Jämför man detta med informanternas svar påtalar även de att det finns en allmän bild av att det som sker på Internet inte är ”verkligt”. En sådan bild försvårar arbetet mot e-mobbning eftersom den inte erkänner problemet. Omedvetenheten hos vuxna när det gäller trakasserier via digital kommunikation är enligt forskning också en trolig orsak till varför många unga väljer att inte berätta om sin utsatthet (Slonje/Smith 2008).

Både Eva och Helene har erfarenheten att mobbare och offer vid e-mobbning känner varandra i verkligheten. De lyfter fram två olika orsaker till detta. Eva menar att det är inte lika kränkande om en främling säger något elakt. Helene uppger även att mobbaren inte har någon drivkraft att mobba någon han/hon inte känner. Även Elza Dunkels menar att mobbare och offer vanligtvis känner varandra i verkliga livet. Hon menar att mobbning verkar vara helt ointressant om man är anonym.

Dels tar man inte åt sig av någon som man inte känner. Sedan ger det inte heller samma ’kick’ om man mobbar en okänd person. (Elza Dunkels)

Det som skiljer svaren åt mellan de professionella och en av informanterna är att Carola menar att man kan ha haft kontakt med en annan person via Internet utan att ha träffats i verkliga livet. Även detta innefattar ”någon form av kontakt”. Som vi tidigare nämnt kan mobbaren använda sig av anonymiteten som en medveten strategi för att få ett övertag. Den tidigare forskningen skiljer sig åt i sina resultat angående om mobbare och offer känner varandra sedan innan (Friends, 2006 och Slonje/Smith, 2008).

Båda kuratorerna menar att mobbare i allmänhet har osäkerheten gemensamt. De säger båda att det ofta handlar om att förekomma eller förekommas, d.v.s. att mobba eller bli mobbad.

Det handlar ju om makt egentligen, mobbningen. Det handlar ju mycket om att försöka ta sig makt innan någon sätter sig på en. (Helene)

Elza Dunkels menar att det mobbare har gemensamt är en känsla av maktlöshet. Tre av fem informanter ansåg, precis som de professionella, att mobbaren på något sätt behöver hävda sig gentemot andra. Detta styrks även av tidigare forskning (Eriksson m.fl., 2002).

Sammanfattningsvis kan man säga att de professionella och informanternas svar är relativt samstämmiga. De skiljer sig dock åt inom vissa områden. Ingen av informanterna nämner den *automatiska dokumentationen* som är specifik för e-mobbningen. Detta nämns dock av alla de professionella. En annan skillnad i deras svar är att de professionella uppger att mobbare och offer *känner varandra* i verkliga livet. Detta uppger även informanterna, dock med tillägget av Carola att man kan ha haft kontakt via Internet utan att faktiskt ha träffats.

Processen går mot sitt slut

På frågan om det är lättare att säga ifrån när man blir e-mobbad skiljer sig Eva och Helenes svar åt. Eva tror inte att distansen på Internet gör det lättare för offret att säga ifrån. Hon menar dock att det är lättare att ”skydda sig” från mobbningen då man blir e-mobbad.

Och jag tror ju då på detta att hålla sig undan då, att inte svara på det, för då blir det ju ingenting. Så försvinner det väl. (Eva)

Helene menar till motsats från Eva att det är lättare att ”bita tillbaka” via Internet.

Jag tror att man snabbare kan hamna i den här situationen att man inte kan utröna vem som mobbat vem, därför att det blir en massa rundgångsskit. Det går mycket fortare på Internet än vad det gör i verkligheten tror jag. Alltså, man kan ju starta krig på en kväll liksom. [...] Så det är det som också är ett problem på Internet att det går så jädra fort och så har man sårat varandra så mycket att ett ’förlåt’ det räcker liksom inte. (Helene)

Helene menar dock att det fortfarande är svårt för den som är utsatt att ”stå upp och protestera” i egentlig mening mot mobbaren. Detta stöds av tidigare forskning som visar att traditionella offer inte automatiskt kan ”ge igen” på Internet (Raskauskas/Stolz, 2007). Elza Dunkels menar att det kan vara lättare att säga ifrån på Internet och att rollerna kan se annorlunda ut då man inte ser varandra.

Sedan kan det vara saker i verkliga livet som ger status, som t.ex. pengar. Sådant syns inte på Internet. En handikappad, mörkhyad kvinna kan ha väldigt hög status på Internet, som hon kanske inte har i verkliga livet. Statusen skiftas alltså på Internet då man inte ser den andra. (Elza Dunkels)

Tre av informanterna uppger att det är lättare att stå upp mot en mobbare via Internet. En orsak till detta skulle kunna vara att spelet är annorlunda och att rollpositionerna inte är lika givna som i verkliga livet. På Internet kan t.ex. en resurs vara att man uttrycker sig väl. Hanterar man denna resurs vid rätt tillfälle kan man t.ex. stå upp mot en mobbare.

Sammanfattningsvis kan man se att de professionellas svar till viss del skiljer sig åt. Eva menar att det mest effektiva sättet att skydda sig från e-mobbning är att undvika sådana situationer. Helene och Elza Dunkels är mer inriktade på att man kan säga ifrån via digital kommunikation och att detta kan vara lättare än i verkliga livet. Informanternas erfarenhet ser olika ut, vilket speglas i deras svar.

SAMMANFATTNING/SLUTDISKUSSION

Metoddiskussion

Vi valde att göra studien via Internet genom att skicka ut frågor via e-post till informanter. Vi blev själva medlemmar på communityn Lunarstorm.se för att komma i kontakt med unga Internetanvändare. Vi tog även kontakt med ett par informanter via deras bloggar. Då undersökningen gjordes via Internet fanns det liten kontroll över när svaren inkom. Hade intervjuerna istället genomförts i en ansikte-mot-ansikte situation hade bortfallet troligtvis inte blivit lika stort. Trots att vi var tydliga med vilken form av undersökning det var kan vi i efterhand misstänka att informanterna tog för givet att det rörde sig om en enkätundersökning som man snabbt kunde fylla i. När det sedan visade sig att det rörde sig om djupgående öppna frågor som det krävdes reflektion kring blev bortfallet dessvärre större än beräknat. Eftersom det är djupgående frågor har vi ändå kunnat få ett material som hållit för analys. Vi anser att detta varit en viktig erfarenhet vi fått med oss inför framtiden.

Resultatdiskussion

Syftet med denna uppsats var att undersöka unga Internetanvändares syn på e-mobbing, samt deras upplevelse av detta. Syftet med uppsatsen var också att undersöka maktaspekten i e-mobbing utifrån en strategianalytisk utgångspunkt. De frågeställningar studien utgick från var:

- Vad anser unga Internetanvändare kännetecknar e-mobbing?
- Hur upplever dessa personer e-mobbing?
- På vilket sätt syns maktaspekten i e-mobbing?

De unga vuxna som deltog i studien ansåg att skillnaden mellan e-mobbing och traditionell mobbing var minimal. Denna ståndpunkt delades av kuratorerna och forskaren Elza Dunkels. Kurator Eva ansåg dock att synen på e-mobbing kan vara en generationsfråga. Det kan vara svårt för en äldre generation, som inte är aktiv på Internet i samma utsträckning som yngre, att förstå problematiken. I forskningen idag särskiljer man ofta på traditionell mobbing och e-mobbing (Dunkels, 2008). Forskaren Elza Dunkels menar att det är olyckligt då e-mobbingen kan bli stigmatiserad. Enligt henne finns det ingen grundläggande skillnad mellan e-mobbing och traditionell mobbing. Detta är en åsikt som delas av både informanter och professionella som har deltagit i denna undersökning. Vår slutsats av detta är att begreppen egentligen inte bör separeras eftersom mobbingen är lika kränkande oavsett var den sker. Om mobbingen sker utanför datorns värld t.ex. genom att skicka elaka lappar till varandra så ingår detta i den så kallade traditionella mobbingen. Om samma sak sker via ett elektroniskt hjälpmedel, genom att t.ex. skicka ett elakt sms, klassas detta som e-mobbing. Ovanstående exempel visar att någon egentlig skillnad inte existerar. Ordet e-mobbing i sig kan vara användbart för att beteckna mobbing som sker elektroniskt, men man bör dock inte lägga in någon värdering i hur allvarligt eller inte allvarligt det är.

Upplevelsen av en e-mobbingssituation är individuell när det gäller hur kränkande man anser att det är. Informanterna gav uttryck för olika tankar inom denna fråga. Det är olika faktorer som avgör hur mobbingen upplevs. Flera av informanterna och de professionella ansåg att det vanligaste är att mobbare och offer känner varandra i verkliga livet, utanför datorns värld. Carola påtalade dock att man kan ha kontakt med någon via Internet utan att ha träffat personen ifråga,

men att det ändå är kränkande om denna person utsätter en för trakasserier. Att man kan ha en djup relation som enbart baserar sig på kontakt via Internet verkar de professionella inte haft i åtanke. Även här kan man tänka sig att generationsklyftan blir synlig. Även tidigare forskning hänvisar till att upplevelsen av vad som anses vara mest kränkande skiljer sig åt (Slonje/Smith, 2008). De olika formerna av mobbning förekommer ofta parallellt och det finns inte alltid en skarp gräns emellan dem (Raskauskas/Stolz, 2007).

Maktaspekten vid e-mobbning är dold på ett annat sätt än vid traditionell mobbning. Då mobbare inte ser sitt offer blir spelet om makt annorlunda vid digital kommunikation jämfört med traditionell mobbning. *Anonymiteten* är en viktig maktaspekt som mobbaren kan utnyttja som en resurs i spelet. Enligt informanterna är det en förutsättning att man lämnar ut sig själv på något sätt för att få kontakter via Internet. De uppger också att det är lättare att *öppna sig* på Internet då man på ett sätt är ”skyddad” bakom en skärm. Även Elza Dunkels tar upp detta. På detta sätt ger man mobbaren ett handlingsutrymme där han/hon får möjlighet att vara offensiv. *Sociala regler* som finns i samhället finns även på Internet. Följer man inte dessa ökar risken för att man kan bli utsatt för trakasserier (Björk, 1999). Ett exempel på detta kan vara ett utseende som avviker för mycket från normen. Här kan mobbaren se en möjlighet att vinna makt på bekostnad av någon annan. Vilka regler som gäller i verkliga livet och på Internet kan skilja sig åt.

E-mobbning verkar till stor del likna traditionell mobbning när det gäller att stå upp för sig själv. Då informanterna tillfrågades om var de trodde det var enklast att gå emot den som mobbar blev svaren splittrade p.g.a. olika erfarenheter. Detta tyder på att det är individuellt var man själv är starkast. Man kan då tänka sig att det är på den arenan man själv känner sig starkast, och har ett eget maktövertag som effekten också blir störst och mobbningen upphör. Hos våra informanter fanns exempel på att man som offer sätter stopp för mobbningen genom att *ge igen* med samma mynt. Även kuratorerna uppgav att detta är ett problem inom skolan då man har svårt att utläsa vem som mobbat vem. Utifrån strategianalysen kan man utläsa att *handlingsutrymmet* på Internet är större vilket utnyttjas av båda parter i större grad än vid traditionell mobbning (Björk, 1999). Som vi sett exempel på bland en av våra informanter upphörde mobbningen då han avslöjat vem mobbaren var. Anonymiteten fungerade inte längre som en resurs som gav mobbaren ett övertag. Ett annat karaktärsdrag i e-mobbningen som nämndes bland både informanter och professionella var takten i hur snabbt en mobbningsituation kan trappas upp via Internet. Handlingsutrymmet är stort på Internet, som tidigare nämnts. Makt vinnns och förloras i en *hastighet* som inte är jämförbar med vad som kan ske i verkliga livet (ibid.).

De professionella nämnde aspekten av att allt som händer via Internet *dokumenteras automatiskt*. Ingen av informanterna tog upp denna infallsvinkel på e-mobbningen. Diskussionen kan då föras om hur medvetna unga idag är att allting som skrivs, läggs ut och publiceras på Internet bevaras, trots att man själv kan radera det. Vid traditionell mobbning står ofta ord mot ord, men vid e-mobbning kan man följa processen på ett helt annat sätt, och på så sätt använda detta som bevis vid en eventuell anmälan. Då mobbningsprocessen dokumenteras kan man även följa hur spelet om makt utvecklar sig. Tidigare forskning kring mobbning har grundat sig på informanternas berättelser samt observationer. Här öppnas emellertid en ny möjlighet att följa processen steg för steg.

Enligt de två kuratorer som deltagit i undersökningen finns det inte någon pågående diskussion om den automatiska dokumentationen ute på skolorna. De nämner att diskussionen uppkommer ”när någonting händer” men det verkar inte finnas något löpande samtal. Detta är en viktig aspekt av problematiken då en del unga söker bekräftelse och makt via Internet. Bilder och text som då läggs upp under tonårstiden bevaras vilket kan påverka personen negativt under lång tid framöver. Detta kan påverka både mobbare och offer negativt, då det kan bli svårt att bli av med den stämpel man fått.

Vår förförståelse var att e-mobbning är svårare att värja sig emot jämfört med traditionell mobbning då mobbaren kommer åt offret dygnet runt. Bland informanterna ansåg de flesta att båda formerna var lika kränkande. Detta stöds av intervjun med Elza Dunkels där det framkommer att en tjej hon haft kontakt med ansåg att det var missvisande att framställa e-mobbningen som mer påträngande än traditionell mobbning. Tjejen uppgav att e-mobbning av detta skäl framställs som värre än traditionell mobbning eftersom man aldrig kommer undan. Hon menade dock att traditionell mobbning heller aldrig kan ”lämnas i skolan”.

Vidare forskning

Under vårt arbete har det väckts en del frågor som vi gärna skulle se att andra forskade vidare kring. Frågan om den som utsätter ett offer för e-mobbning är känd eller inte behöver utredas mer. Den forskning vi tagit del av är dubbel i denna mening. Undersökningen från Slonje/Smith (2008) visar att en majoritet av offren inte kände till vem som mobbade dem. Samtidigt visar undersökningen från Friends (2006) att upp till 75 procent av offren kände till vem förövaren var. Man kan tänka sig att den som utsätter någon annan för trakasserier känner till vem han/hon mobbar, medan offret kanske inte vet vem som utsätter honom/henne. Vi skulle också tycka att det vore intressant att titta på vilka mekanismer som ligger bakom att man eventuellt utsätter någon man inte känner för trakasserier. Elza Dunkels och kuratorerna tar upp att detta inte ger samma tillfredsställelse. Vi undrar om det är så. Är det så att dubbelheten i den tidigare forskning vi tagit del av beror på att frågorna är ställda på olika sätt?

Sambandet mellan traditionell mobbning och e-mobbning är också ett område där det finns luckor att fylla. Var ligger oftast startpunkten? Är det i en konfliktsituation i verkliga livet som de professionella menar, eller kan det lika gärna starta någon annanstans?

Ett annat område som fortfarande är relativt outforskat är klimatet inom bloggvärlden. En av informanterna nämner att denna form att uttrycka sig på Internet ofta präglas av trakasserier från både kända och okända personer. Man kan också forska vidare på om beteenden som är oacceptabelt i verkliga livet är accepterat på Internet. Vi har berört detta ämne i uppsatsen, men skulle gärna se att man forskade vidare om detta.

Vår förförståelse var att e-mobbning är vanligare bland tjejer än bland killar. Detta visade sig också vara en allmän uppfattning bland både informanter och professionella. Den tidigare forskningen som tar upp detta visar på olika resultat. En av våra informanter berörde att tjejers e-mobbande uppmärksammas mer än killars. Detta skulle vi gärna se mer djupgående forskning om. Är det så att tjejer faktiskt e-mobbar mer än killar, eller är detta en utpräglad myt? Elza Dunkels berörde att tjejers maktlöshet kan vara en orsak till att de hävdar sig på Internet. Detta är också ett intressant område för vidare forskning.

Avslutande kommentarer

Arbetet mot mobbning är viktigt och behöver ständigt utvecklas. Mobbning är ett ämne som berör alla. Det sker inte bara på skolgårdar utan förflyttas ständigt till nya arenor. Mobbning förekommer också bland både vuxna och barn. Kunskapen om detta är ständigt relevant. Organisationer som arbetar mot mobbning, som t.ex. Friends, är därför viktiga.

Vid en genomgång av lagtext och förarbeten i diskrimineringslagen visade det sig att den traditionella mobbning är klart definierad i förarbetena. Då direkt och indirekt mobbning nämns borde även e-mobbning omnämnas. Vi menar inte att lagen bör omarbetas helt, men för att e-mobbing ska betraktas som lika allvarlig som traditionell mobbning bör den också få samma plats i lagstiftningen. Genom studien har vi fått bekräftat av både informanter och professionella att e-mobbning fortfarande inte ses som lika allvarlig som traditionell mobbning. Att ta med e-mobbning i lagförarbetena på samma sätt som traditionell mobbning skulle vara ett steg mot ett erkännande av problematiken.

REFERENSLISTA

Tryckta källor:

Barnombudsmannen (2001): *Blunda inte för mobbningen!* BO:s rapport och förslag mot mobbning. Göteborg: Elanders Graphic Systems.

Björk, G. (1999): *Mobbning – en fråga om makt?* Lund: Studentlitteratur.

Björk, G. (1995): *Mobbning – ett spel om makt.* Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, Skriftserien 1995:5.

Crozier, M./Friedberg E. (1980): *Actors and Systems.* Chicago, London: The University of Chicago Press.

Daneback, K (2006): *Love and Sexuality on the Internet.* Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete.

Dehue, F./Bolman, C./Völlink, T. (2008): Cyberbullying: Youngsters' Experiences and Parental Perception. /Electronic version/. *CyberPsychology & Behavior*, 2008:11:2, 217-223. DOI: 10.1089/cpb.2007.0008

Dunkels, E. (2008): *När kan vi tala om nätmobbning?* Opublicerat manuskript.

Eriksson, B./Lindberg, O./Flygare, E./Daneback, K. (2002): *Skolan - en arena för mobbning - en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan.* Skolverket.

Fors, Z. (1993): *Obalans i makt. Fallstudier av barnmobbning.* Akademisk avhandling, Psykologiska institutionen, Göteborgs Universitet.

Grinnell, R. (2005): *Social Work Research and evaluation: quantitative and qualitative approaches.* New York: Oxford University Press.

Hinduja, S./Patchin, J-W.(2008): Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. /Electronic version/. *Deviant Behavior*, 29:2, 129-156. DOI: 10.1080/01639620701457816

Hägglund, S. (1996): *Perspektiv på mobbning.* Rapport 1996:14. Göteborgs Universitet, Institutionen för pedagogik.

Kvale, S. (1997): *Den kvalitativa forskningsintervjun.* Lund: Studentlitteratur.

Larsson, E. (2003): *Mobbad? Det har vi inte märkt!* Stockholm: Liber AB.

Larsson, P-O. (2006): *Arbetsplatskultur, socialt stöd och arbetets mening. Anställning med lönebidrag och daglig verksamhet för personer med intellektuella arbetshandikapp.* Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete.

Larsson, S. (2005): Kvalitativ metod – en introduktion i Larsson, S./Lilja, J./Mannheimer, K. (2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Lagen (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. *Sverige Rikes Lag (2008)*: Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Li, Q. (2006): Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences. /Electronic version/. *School Psychology International* 2006:27:157, 157-170. DOI: 10.1177/0143034306064547

Lilja, J. (2005a): Problemformulering i Larsson, S./Lilja, J./Mannheimer, K. (2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Lilja, J. (2005b): Samhälls- och beteendevetenskapliga skalor i Larsson, S./Lilja, J./Mannheimer, K. (2005): *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

Mason, K-L. (2008): Cyberbullying: a Preliminary Assessment for School Personnel. /Electronic version/. *Psychology in the Schools*, Vol. 45(4), 323-348. DOI: 10.1002/pits.20301

Nyberg, R. (2000): *Skriv vetenskapliga uppsatser och avhandlingar med stöd av IT och Internet*. Lund: Studentlitteratur.

Prop (2005/06:38): *Trygghet, respekt och ansvar - om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Stockholm.

Raskauskas, J./Stoltz, A. D. (2007): Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. /Electronic version/. *Developmental Psychology*, Vol. 43, 564–575. DOI: 10.1037/0012-1649.43.3.564

Sernhede, O. (1996): *Ungdomskulturen och de Andra. Sex essäer om ungdom, identitet och modernitet*. Göteborg: Daidalos.

Slonje, R. & Smith, P. K. (2008): Cyberbullying: Another main type of bullying? /Electronic version/. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147–154. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x

Sveningsson, M. (2001): *Creating a sense of community: Experiences from a Swedish web chat*. Linköpings Universitet.

Sveningsson, M./Lövheim, M./Bergquist, M. (2006): *Att fånga nätet: Kvalitativa metoder för Internetforskning*. Lund: Studentlitteratur.

Svenning, C. (2003): *Metodboken: [samhällsvetenskaplig metod och metodutveckling: klassiska och nya metoder i informationssamhället: källkritik på Internet]*. Eslöv: Lorentz.

Svensson, G. (2006, mars, 22): "Håll käften, jävla bitch!". *Dagens Nyheter*. Hämtad oktober 12, 2008, från <http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=531&a=530902>

Thomassen, M. (2007): *Vetenskap, kunskap och praxis: introduktion i vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups Utbildning.

Vandebosch, H/van Cleemput, M. (2008): Defining Cyberbullying: A Qualitative Research into the Perceptions of Youngsters. /Electronic version/. *Cyberpsychology & Behavior*. Vol. 11(4), 499-503. DOI: 10.1089/cpb.2007.0042

Vetenskapsrådet (2002): *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Elanders Gotab.

Digitala källor:

Forskning.se (2008): *Mobbning – ett angeläget forskningsfält*. Hämtad oktober, 13, 2008 från <http://tentakel.vr.se/temaninteraktiv/teman/mobbning/mobbningettangelagetforskningfält.4.303f5325112d733769280003878.html>

Friends (2006): *Sammanställning av e-mobbningsundersökning*. Hämtad oktober, 13, 2008 från http://www.friends.se/filearchive/1/1488/e_mobbningsundersokning_06.pdf

Friends (2008a): *Filmer*. Hämtad december, 1, 2008 från <http://www.friends.se/?id=1582#>

Friends (2008b): *Om mobbning: e-mobbning*. Hämtad oktober, 13, 2008 från <http://www.friends.se/?id=1592>

Illumina (n.d.). I *Illumina*. Hämtad oktober, 21, 2008 från http://www-ca5.csa.com.ezproxy.ub.gu.se/ids70/quick_search.php?SID=47rb6orcp302m89ghlbi7riik7

Mobbning. (n.d.). I *Nationalencyklopedin*. Hämtad oktober, 13, 2008 från http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=257401&i_word=mobbning

BILAGA 1

Hej!

Vi är två socionomstudenter från Göteborgs universitet och vi håller på att skriva en C-uppsats om e-mobbning, d.v.s. mobbning via Internet, sms, mms o.s.v. Om du varit utsatt för detta någon gång får du gärna ta kontakt med oss om du vill vara med i vår undersökning. Undersökningen kommer att gå till på så sätt att vi mailar ut frågor till dig som du sedan får svara på. Även om du inte själv varit utsatt kanske du ändå har erfarenheter av detta fenomen. Hör gärna av dig. Du kan antingen ta kontakt med oss här eller maila oss på socionomerna2008@hotmail.com

Du kan även kontakta vår handledare på Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, Per-Olof Larsson, per-olof.larsson@socwork.gu.se

MVH,
Louise och Magdalena

BILAGA 2

Hej!

Vi är tacksamma för att Du vill delta i vår undersökning om elektronisk mobbning. Vår studie syftar till att få mer kunskap om e-mobbning utifrån unga Internetanvändares perspektiv. Vår studie kommer att redovisas i en c-uppsats. Vi kommer i vår undersökning att följa de forskningsetiska principerna som Vetenskapsrådet har satt upp. Detta innebär att deltagandet är frivilligt och att Du kan avbryta ditt deltagande när du vill, utan att ge oss en närmare förklaring. Vi kommer att skydda Din identitet genom att använda pseudonymer. Vi kommer inte heller att lämna ut materialet till någon obehörig. Dina svar kommer enbart att användas i denna forskning. Är det någon fråga Du känner att Du inte vill/kan svara på kan du hoppa över den frågan.

För att besvara frågorna tryck på vidarebefordra och mejla svaren till oss på socionomerna2008@hotmail.com

Svara gärna så snart du har möjlighet. Tack än en gång för att Du tar dig tid till att vara med i vår undersökning.

Ålder:

Kön:

Vad anser Du kännetecknar e-mobbning?

Vad anser Du är skillnaden mellan e-mobbning och ”vanlig” mobbning?

På vilket sätt har Du kommit i kontakt med e-mobbning? Svara gärna utförligt.

Tror Du att det är lättare att e-mobba än att mobba på ”vanligt” sätt? Varför?

Tror Du att beteenden som inte är accepterade i verkliga livet är mer accepterade via digital kommunikation?

Tror Du att personer som e-mobbar även mobbar i verkliga livet?

Vad tror Du upplevs mest kränkande, e-mobbning eller ”vanlig” mobbning? Varför?

Tror Du att det är lika vanligt att e-mobba bland både tjejer och killar? Varför?

Om man är mobbad på ett ställe, t.ex. skolan, tror Du då att det är större risk att man blir mobbad någon annanstans också, t.ex. e-mobbning? Varför?

Var tror Du att det är vanligast att mobbningen börjar? Exempel kan vara i skolan, på Internet o.s.v.

Tror Du att den som blir e-mobbad och den som mobbar vanligtvis känner varandra i verkligheten?

Tror Du att det är lättare att säga ifrån när man blir e-mobbad i jämförelse med när man blir mobbad på ”vanligt” sätt?

Tror Du att de som mobbar har någonting gemensamt? I så fall vad?

Tror Du att de som blir utsatta för mobbning har någonting gemensamt? I så fall vad?

Om det är någonting vi undrar över när vi läser Dina svar, är det då okej att vi kontaktar Dig igen för klargörande?

Är det någonting Du vill tillägga/berätta som du tycker att vi har glömt, så gör det gärna nedan.

BILAGA 3

Intervjuguide – professionella

Allmänt

Vad har du för utbildning?

Hur många år har du arbetat som kurator?

Vad anser Du kännetecknar e-mobbning?

Vad anser Du är skillnaden mellan e-mobbning och ”vanlig” mobbning?

På vilket sätt har Du kommit i kontakt med e-mobbning? När var det? Svara gärna utförligt.

Hur arbetar man med e-mobbning? Finns någon handlingsplan?

Makt

Tror Du att det är lättare att e-mobba än att mobba på ”vanligt” sätt? Varför?

Tror Du att beteenden som inte är accepterade i verkliga livet är mer accepterade via digital kommunikation?

Tror Du att personer som e-mobbar även mobbar i verkliga livet?

Vad tror Du upplevs mest kränkande, e-mobbning eller ”vanlig” mobbning? Varför?

Tror Du att det är lika vanligt att e-mobba bland både tjejer och killar? Varför?

Osäkerhet/handlingsfrihet

Om man är mobbad på ett ställe, t.ex. skolan, tror Du då att det är större risk att man blir mobbad någon annanstans också, t.ex. e-mobbning? Varför?

Var tror Du att det är vanligast att mobbningen börjar? Exempel kan vara i skolan, på Internet o.s.v.

Tror Du att den som blir e-mobbad och den som mobbar vanligtvis känner varandra i verkligheten?

Resurser

Tror Du att det är lättare att säga ifrån när man blir e-mobbad i jämförelse med när man blir mobbad på ”vanligt” sätt?

Tror Du att de som mobbar har någonting gemensamt? I så fall vad?

Tror Du att de som blir utsatta för mobbning har någonting gemensamt? I så fall vad?

Om det är någonting vi undrar över sedan när vi bearbetar Dina svar, är det då okej att vi kontaktar Dig igen för klargörande?